

Αρ., ειο. 7446

ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΤΗΣ ΣΧΕΣΕΩΣ ΤΑΥΤΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΟΛΟΓΙΑΝ

ΥΠΟ

Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ

Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ, καὶ ἡ
τῆς γῆς λαλεῖ· ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμε-
νος ἐπάνω πάντων ἐστί, καὶ ὁ ἰώρακε καὶ
ἔκουσε μαρτυρεῖ. Ἰωάν. 8, 81. 82.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1889

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΤΗΣ ΣΧΕΣΕΩΣ ΤΑΥΤΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΟΛΟΓΙΑΝ

ΥΠΟ

Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ

Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ, καὶ ἐκ
τῆς γῆς λαλεῖ· ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμε-
νος ἑπάνω πάντων ἐστὶ, καὶ ὁ ἰώρασι καὶ
ἤκουσε μαρτυρεῖ. Ἰωάν. 8, 81. 82.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1889

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

1. Περὶ σοφίας καὶ φιλοσοφίας.

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ μόνον ἐπὶ γῆς πνευματικὸν ὄν, τὸ ἔχον, ὡς τοιοῦτον, νόησιν βούλησιν καὶ πνευματικὴν συναίσθησιν, ἅμα ἐρχόμενος εἰς τὴν ἡλικίαν τῆς πνευματικῆς διακρίσεως ὀρέγεται γινῶναι τὸ ἀληθές (ἤτοι τὸ ὄντως ὄν) καὶ τὸ ἀγαθόν (ἤτοι τὸ πρακτικῶς ἀληθές, τὸ σκόπιμον καὶ δίκαιον, τὸ εἰς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως ἄγον, τουτέστι τὴν μακαριότητα)· ἡ γινῶσις δὲ τούτων ἀμφοτέρων τοῦ τε ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἡ Σοφία, ἧς πᾶς τις ἐφίεται, καὶ διὰ τοῦτο φύσει φιλόσοφον τὸ ἀνθρώπινον.

Φιλοσοφία τοίνυν ἡ ἀγάπη τῆς σοφίας, ὁ ἔρως τῆς γνώσεως τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ταύτης οὖν τῆς γνώσεως ἐφιέμενος ὁ ἄνθρωπος ἄρχεται ἐρευνῶν ἑαυτὸν καὶ ζητῶν μαθεῖν τί ποτε αὐτός ἐστι καὶ τίς ὁ προορισμὸς αὐτοῦ, ὃ ἐστὶ, τί δύναται γινῶναι περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ (τὸ ἀληθές περὶ ἑαυτοῦ), καὶ τί ὀφείλει πράξαι εἰς ἐπίτευξιν τοῦ προορισμοῦ τούτου (τὸ ἀγαθόν, ἢ τὸ πρακτικῶς ἀληθές).

Πρὸ παντός ἄρα ἐτέρου ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ καὶ κατανοήσῃ ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος, διὸ καὶ πᾶσα σοφία ἐκ τοῦ γινῶθαι σαυτὸν ἄρχεται· ἀλλὰ τοῦτο τότε μόνον δύναται γενέσθαι, ὅταν ὁ ἄνθρωπος κατανοήσῃ τὰς τέσσαρας ἀρχὰς ἢ γενικὰς κατηγορίας ἑαυτοῦ, τῆς ὕλης, τοῦ εἶδους, τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ ἑαυτοῦ, ἐν οἷς πᾶσα ἡ φιλοσοφία περιέχεται· ὅτι ἡ μὲν ψυχολογία καὶ λογική, τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, τὴν

ἡμῶν οὐσίαν καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἐξετάζουσιν, ἢ δὲ μεταφυσικὴ καὶ ἠθικὴ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπόν. Ὁρθῶς δ' ὤρισαν τὴν φιλοσοφίαν ὅτε Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ἐπιστήμην τοῦ ὄντως ὄντος καὶ πρώτου ὄντος, τοῦ **ΘΕΟΥ**· ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἢ τε ὕλη καὶ τὸ εἶδος καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν. Τὰς τέσσαρας τοίνυν ταύτας ἀρχὰς ἐξετάσομεν ἀρχῆς γινομένης ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους ἡμῶν ὡς λογικοῦ ζώου, ἐφ' ὧν οἰκοδομεῖται ἡ γνῶσις τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ.

2. Περὶ τῆς οὐσίας ἡμῶν.

Δύο οὐσίας ἀλλήλαις ἐναντίας ἀντιλαμβανόμεθα ἐν ἡμῖν πνεῦμα καὶ ὕλην, ψυχὴν καὶ σῶμα· ὧν ἡ μὲν ἔχει νόησιν, πνευματικὴν συναίσθησιν ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μίσους τοῦ κακοῦ καὶ βούλησιν ἐλευθέρως ἐκλέγουσαν καὶ προτιμῶσαν τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἡδέος, ὡς ἂν ταῦτα συγκρούωνται· ἡ δ' ἐν ἡμῖν ἐνόργανος ὕλη, τὸ σῶμα, αἰσθησιν, δι' ἧς ἀντιλαμβάνεται τῶν ἐξωθεν ὑλικῶν ἀντικειμένων, ὑλικὴν ἢ σαρκικὴν συναίσθησιν ἀγάπης τοῦ ἡδέος καὶ μίσους τοῦ ἀλγεινοῦ, καὶ ὄρεξιν ἢ ἀποστροφὴν τοῦ ἡδέος ἢ ἀλγεινοῦ. Καλοῦμεν δὲ τὸ ἐν ἡμῖν πνεῦμα τοῦτο, καὶ ψυχὴν, καὶ ὡς αἰτίαν τῆς ζωῆς καὶ ὡς ἀνώτερον ἐπόπτην τοῦ σώματος καὶ κέντρον τῆς τῶν ὑλικῶν δυνάμεων σκοπίμου χρήσεως.

Περὶ δὲ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀνωτέρας ἐν ἡμῖν οὐσίας πείθει ἡμᾶς ἀδιστακτῶς ὁ ἐν ἡμῖν διηνεκῶς ὑφιστάμενος δεινὸς ἀγὼν τῆς σαρκὸς κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς σαρκός· διότι ὁ κτηνώδης ἵππος κατὰ τὴν ὡραίαν τοῦ Πλάτωνος ἐν Φαίδρῳ (σελ. 246 ἐκδ. Στεφ.) εἰκόνα, αἰεὶ μάχεται τῷ εὐγενεῖ ἵππῳ, καὶ ἐν τῷ φυσικῷ καὶ ψυχικῷ ἀνθρώπῳ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νικητῆς ἐξέρχεται διὰ τὴν ἐξασθένησιν τῆς βουλίσσεως.

Ἀδύνατον τοίνυν ἵνα ἡ ὕλη μάχεται πρὸς ἑαυτήν, καὶ τοῦτο βλέπομεν ἐν τοῖς ζώοις, ἅτινα ἄλογα καὶ ἐστερημένα

πνεύματος νοῦμεν ἐκ τοῦ μηδεμίαν νόησιν καὶ βούλησιν καὶ πνευματικὸν συναίσθημα ἐν αὐτοῖς παρατηρεῖν, ἀλλὰ ψυχὴν ὕλικήν, τυφλὸν ἐκτελεστήν τῶν ὀρέξεων τοῦ σώματος καὶ τῶν ἡδονῶν θηρευτήν· καὶ δύναται μὲν καὶ ὁ ἄνθρωπος διὰ μακρᾶς κακῆς ἕξεως ὑποδουλωθῆναι εἰς τὸν κτηνώδη ἵππον καὶ χείρων καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζώων γενέσθαι διὰ τὸ ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος τυφλὸν ἐκτελεστήν καὶ δοῦλον τὸν ἐν αὐτῷ ἄρχοντα, τὸ πνεῦμα, ποιεῖν τοῦ σώματος, ὃ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ὀφείλει δουλεύειν τῷ πνεύματι, τῷ μόνῳ δυναμένῳ σκοπῶς καὶ κατὰ τὸν λόγον, δι' ὃν ἐδόθησαν, διευθύνειν τὰς ὀρμὰς καὶ ἐπιθυμίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἔχει πάντοτε ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ δυνατόν τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῆς σαρκὸς καὶ ὑποδουλώσεως ταύτης πάλιν εἰς τὸ πνεῦμα.

Τὸ δισύνθετον τοίνυν ἡμῶν θεμελιώδης καὶ στοιχειωδестаτή ἀλήθεια, ἣν ἄριστα ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ Ῥωμ. 7, 21 καὶ 23 ἐξέφρασε διὰ τῶν ἐπομένων «Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.»

“Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ὕλης καὶ πνεύματος εἰμι, τοῦτο ἀντιλαμβάνομαι ἐν ἐμοὶ καὶ ἐπιγινώσκω ταῦτα ὡς ἀντίθετα, ἐκ τῶν ἀντιθέτων ἰδιοτήτων αὐτῶν, ἃς ἀντιλαμβάνομαι· τί δέ ποτε τυγχάνει ἐκάστη οὐσία καθ' ἑαυτὴν οὐκ οἶδα· ὅτι ἡ γνῶσις τῆς οὐσίας ὑπερβαίνει τὰς ἐμὰς δυνάμεις· μόνος δὲ ὁ δημιουργὸς τελέως ἐπιγινώσκει τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, ἃ ἐδημιούργησε· τὸ δὲ λογικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος δι' ἐπαγωγῆς καὶ συλλογισμοῦ ἐκ μέρους κρίνει, ἐκ τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν ἑκατέρας, περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς καὶ μάτην πειρᾶται ἵνα τελέως νοήσῃ καὶ τὰ κατὰ μέρος ταῦτα, ἅτε μηδεμίαν πλήρη καὶ τελείαν τοῦ ὄλου, τοῦ πνεύματος καθ' ἑαυτὸ καὶ τῆς ὕλης καθ' ἑαυτὴν καὶ τῆς σχέσεως καὶ ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπ' ἄλλ-

ληλα, ιδέαν ἔχων· τίς λ. γ. δύναται νὰ ὀρίσῃ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐξηγήσῃ τὴν διαφορὰν τοῦ ἡμετέρου πνεύματος πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων; τίς νὰ ὀρίσῃ τὴν ὕλην τί δὴποτε καθ' ἑαυτὴν ἐστὶ; τίς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ψυχὴν; τὸν τρόπον τῆς μνήμης καὶ ἀναμνήσεως, τὴν διαφορὰν τῶν αἰσθητικῶν καὶ κινητικῶν νεύρων, καὶ τσαῦτα ἄλλα σωματικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα τοῦ ἀνθρώπου; διὸ καὶ οἱ πράγματι καὶ ἀληθῶς καὶ βαθέως φιλοσοφῆσαντες φιλάνουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οὔτε τῆς ὕλης οὔτε τοῦ πνεύματος τὴν ἀληθῆ οὐσίαν δύναμεθα νῦν νὰ γνωρίσωμεν καὶ ἐπομένως οὔτε τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλα· ποῦ ἀκριβῶς λήγει τὸ ἐν καὶ ἄρχεται τὸ ἕτερον οὐ δύναμεθα εἰπεῖν· οὔτε δὲ τῶν ἀλόγων τὸν σαρκικὸν καὶ ψυχικὸν βίον ἐπιστάμεθα. Διὰ τοῦτο οὔτε ἀληθῆς καὶ τελεία ψυχολογία, οὔτε ἀνθρωπολογία τοιαύτη ὑπάρχει νῦν, ἀλλὰ μόνον μερικαὶ ἀπόπειραι πρὸς κατανόησιν μερικῶν φαινομένων πάντοτε εἰς ὑποθέσεις καὶ δόξας καταλήγουσαι· ἐπιστήμην δὲ ψυχολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας οὔτε ἐδημιούργησεν οὔτε δεμιουργήσει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς· ἐτι τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν *ignoramus et ignorabimus*.

3. Περὶ τοῦ εἴδους ἡμῶν.

Ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ ζῶον λογικόν· καλεῖται δὲ οὕτω πρὸς διάκρισιν τῶν στερουμένων λόγου, ἐνδιαθέτου τε καὶ προφορικοῦ, ἀλόγων ζώων, τῶν μὴ ἔχόντων ψυχὴν λογικὴν, ἤτοι πνεῦμα, ἀλλὰ ψυχὴν ὕλικὴν δεχομένην τὰς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων καὶ πληροῦσαν τὰς ὀρέξεις τοῦ σώματος, μὴ δυναμένην δ' εἶνα ἐννοήσῃ τὸ ἀληθές, πληρώσῃ τὸ ἐγαθὸν καὶ συναισθανθῇ πνευματικῶς· ὁ λόγος δ' οὗτος τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν αὐτὸς ὁ νοῦς, ἡ πρώτη καὶ κυρία τοῦ πνεύματος δύναμις, ἢ ζητοῦσα ἀνευρεῖν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς σχέσεις καὶ τὰς κατῆ-

γορίας καὶ τὴν οὐσίαν ἐν γένει τῶν ὄντων. Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶ-
 ὄμεν, ἡ ἀπόλυτος καὶ τελεία ἀνεύρεσις ἀδύνατος ἐν τῷ πα-
 ρόντι βίω διὰ τὸ ἐκ μέρους μόνον ἀντιλαμβάνεσθαι ἡμᾶς τῶν
 ἐνεργειῶν καὶ ιδιοτήτων τῶν δύο οὐσιῶν τοῦ κόσμου· ἰδίως δὲ
 διὰ τὸ ζῆν ἡμᾶς νῦν ἐν τῷ ὑλικῷ τούτῳ κόσμῳ καὶ μηδε-
 μίαν ἄμεσον γνῶσιν τοῦ πνευματικοῦ δύνασθαι ἔχειν· διὰ τοῦτο
 καὶ ἡ ἐπαγωγὴ ἡμῶν ἢ ζητοῦσα ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ κατω-
 τέρων ὑψωθῆναι εἰς τὰ ἀνώτερα ἀτελής, ἅτε μὴ δυναμένη
 γνῶναι πάντα τὰ καθ' ἕκαστα καὶ αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ ἐπομένως
 αἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὸν συλλογισμόν, ἀτε-
 λεῖς καὶ μηδὲν ἄμεσον καὶ ἀπόλυτον κῦρος ἔχουσαι, ὅτι ἐκ
 τῆς γῆς ἐσμέν καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦμεν.

Ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότατον ἢ λογικὴ δύναμις ἡμῶν
 αὕτη οὐ μόνον ἐκ μέρους καὶ ἀτελῶς ἐπιγινώσκει, ἀλλὰ καὶ
 ἀτόπως καὶ ἐσφαλμένως πολλάκις συνδυάζει ἢ χωρίζει τὰ
 ἀντικείμενα καὶ ἀτόπως ἀντιλαμβάνεται τῶν σχέσεων αὐτῶν·
 τοῦτο δὲ τυγχάνει ἀποτέλεσμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτή-
 ματος, ὅπερ ἐπεσκότισε τὴν διανοητικὴν ἡμῶν δύναμιν· διὸ
 καὶ οὐ δυνάμεθα ἀσφαλῶς καὶ ἀπταιστως διακρίνειν τὰς σχέ-
 σεις καὶ κατηγορίας καὶ ἀρχὰς τῶν ὄντων· ἐντεῦθεν δὲ τὰ σο-
 φίσματα καὶ οἱ παραλογισμοὶ εἰς οὓς καὶ οἱ σοφώτατοι τῶν
 ἀνθρώπων ἔστιν ὅτε περιπίπτουσιν.

Ἀνάγκη τοίνυν ἵνα ἔχωμεν ἀμφοτέρωθεν ταῦτα πρὸ ὀφθαλμῶν
 ἡτοί α'.) τὴν ἀτέλειαν τῆς ἡμετέρας νοήσεως, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ
 πολὺ ὀξυτέρα ἐν τισὶ καὶ ἀμβλυτέρα ἐν ἄλλοις πέφυκε, καὶ
 πάντοτε πρὸς τι ἢ πρὸς τινὰ ἐπιτηδειότερα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐ-
 πλάσθη ὥστε συμπληροῦσθαι ἡμᾶς δι' ἀλλήλων καὶ β'.) ὅτι οὐ
 μόνον ἀτελής καὶ ἀτελῶς ἀντιλαμβάνεται τῶν ἀντικειμένων
 ὁ νοῦς ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ στρεβλῶς καὶ ἐσφαλμένως ἀντιλαμβά-
 νεται πολλάκις· καὶ τότε κατανοοῦμεν διατὶ ἢ λογικὴ οὐδὲν
 ἢ ἐλάχιστον δύναται κατορθῶσαι ἐν τοῖς τοιούτοις. Ὅτι καὶ
 ἢ λογικὴ καὶ ἢ ῥητορικὴ καὶ ποιητικὴ, δεικνύουσι ταῦς κα-

νόνας καθ' οὓς δεῖ τὸν νοοῦντα ὀρθῶς νοεῖν καὶ τὸν ῥήτορα ὀρθῶς ἀγορεύειν καὶ τὸν ποιητὴν ὀρθῶς ποιεῖν. Ἀνάγκη ὁμῶς προηγεῖσθαι τούτου τοῦ ἔργου τοῦ διανοητικοῦ, νοῦν ὑγιᾶ, σχετικῶς ὀρθῶς ἀντιλαμβανόμενον τῶν ἀντικειμένων καὶ εὐπεφυκότα πρὸς τὴν ὀρθὴν ταύτην ἀντίληψιν καὶ ἐν ἑαυτῷ φέροντα τοὺς ὀρθοὺς τούτους νόμους καὶ κανόνας, καὶ δεόντως καὶ ὡς ἐξ αὐτομάτου νοοῦντα κατὰ τοὺς ὀρθοὺς τούτους νόμους καὶ κανόνας· ὅτι καὶ ῥητορικὸς καὶ ποιητικὸς νοῦς οὐ μόνον ὁ ἀντιλαμβανόμενος τοῦ καλοῦ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ καὶ τῇ ποιήτῃ, ὁ καὶ πᾶς ὁπωποῦν ὑγιαίνων τὸν νοῦν καὶ μεμορφωμένος δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ποιεῖν, ἀλλ' ὁ φέρων ἐν ἑαυτῷ τοὺς τύπους τοῦ καλοῦ τούτου καὶ ἐξ ἑαυτοῦ παράγων τοῦτο.

Ἴδου τοίνυν ἐν τίνι συνίσταται ἡ ἀξία τοῦ ὑγιоῦς καὶ δεξιоῦ πρὸς τι ἀνθρωπίνου νοός, ὅς οὐκ ἔστι *tabula rasa*, ἀλλὰ δύνάμις καὶ θησαυρὸς ἐξ ἑαυτοῦ σχετικῶς ὀρθῶς πραγμάτων τινῶν καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν ἀντιλαμβανόμενος καὶ σχετικῶς ὀρθῶς χαρακτηρίζων καὶ εἰκονίζων ταῦτα διὰ τοῦ λόγου· τοῦτο τοίνυν ἀνάγκη εἰδέναί τοὺς τῆς λογικῆς διδασκάλους ὅτι ἐπικρίνοντες τὸ ἐν τῇ πλοκῇ καὶ σχέσει τῶν ἐννοιῶν ἀληθές καὶ ψευδές, οὐ δύνανται μεταβάλλειν τὸν νοῦν ἐξ ἀσθενοῦς σχετικῶς καὶ στρεβλοῦ εἰς ὑγιᾶ καὶ τανάπαλιν. Ἡ δὲ λογική, περὶ τὸ ἀληθές καὶ ψευδές τῶν νοημάτων καὶ ἐννοιῶν τὸ περὶ τὴν σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν αὐτῶν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ψυχῆς 2, 6 περὶ ἑρμηνείας 1, 1, 16 μεταφυσ. Θ'. 10) καταγίνεται, τοῦτο δὲ τυγχάνει ἔργον, ὅπερ μόνος ὁ φύσει δεξιὸς νοῦς διὰ τῆς ἰδίας διορατικότητος ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἐκτελεῖ. Καὶ οὗτος μὲν λαμβάνει διὰ τῆς λογικῆς γνῶσιν τῶν νόμων, οὓς αὐτομάτως, οὕτως εἶπεῖν, ἐν τῷ νοῖ φέρει καὶ ἐφαρμόζει· ὁ δ' ἀσθενής πάλιν τὸν νοῦν δύναται μὲν συνιδεῖν διὰ ταύτης ὅτι σφάλλει ἐν τισιν ἢ πολλοῖς καὶ οὐκ ὀρθῶς σκέπτεται, ἀλλ' ὀλίγον ἰσχύει μεταβαλεῖν τὴν διανοητικὴν

αὐτοῦ κατάστασιν, ἧς ἀποτέλεσμα αἰ ἐσφαλμένα κρίσεις καὶ συλλογισμοὶ αὐτοῦ· ὡς δηλ. ὁ κακῶς ἐρμηνεύων συγγραφέα τινά, οὐ δύναται διὰ τῆς ἀφηρημένης ἐρμηνευτικῆς δεξιᾶς ἐρμηνευτῆς γενέσθαι.

Μετὰ τὰς ἀναγκαίας ταύτας παρατηρήσεις περὶ τοῦ ἀνθρώπινου λόγου καὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, ἐὼντες τὴν λογικὴν, ὡς ὄργανόν τε καὶ κανόνα τοῦ ὀρθῶς νοεῖν, χρήσιμον τῷ βουλομένῳ γινῶναι τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τοῦ ὑγιοῦς λόγου, τῇ προπαρασκευαστικῇ εἰσαγωγικῇ φιλοσοφίᾳ, μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ ἡμῶν, δι' ὧν ἰδίως τὴν τῶν καθόλου ἀλήθειαν καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νοήσεως, ἀφ' ὧν ἰδίως ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος ἐξήρτηται, κατανοήσομεν. Αὗται γὰρ παρέχουσι τῷ λόγῳ ἡμῶν τὴν ὀρθὴν τοῦ κρίνειν καὶ συλλογίζεσθαι βάσιν καὶ συμπληροῦσι καὶ τελειοῦσι τὴν λογικὴν, ὅτι νόησις εἰσὶ σχετικὴ, τῆς ἀπολύτου νοήσεως, τοῦ Θεοῦ· νόησις γὰρ κατ' Ἀριστοτέλη νοήσεως νόησις (Μεταφ. ΒΒ'. 9).

4. Περὶ τῆς αἰτίας ἡμῶν.

Ἡ γέννησις δι' ἧς ἤλθομεν εἰς τὸν κόσμον ζητεῖ φυσικῶς τὴν αἰτίαν αὐτῆς, ὡς δημιουργία νέας ὑποστάσεως ἐξ ἐτέρων ὑποστάσεων, ἧτις προϋποτίθησι μετάδοσιν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεως, ἣν οὔτε ἡ ὕλη τοῦ κόσμου καθ' ἑαυτὴν, ὡς νεκρὰ ὕλη, οὔτε τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ὡς ζῶν ἀλλὰ μὴ ζωοποιοῦν πνεῦμα, καθ' ἑαυτὸ δύναται ἔχειν· ἀνάγκη ἄρα ἀναγαγεῖν ἡμᾶς τὴν γέννησιν εἰς ἐτέραν ποιητικὴν αἰτίαν ἔξω τοῦ κόσμου, τὴν χορηγήσαταν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν δύναμιν ταύτην τοῦ γεννᾶν, ἧτοι παράγειν ὁμοία, ὃ οὐκ ἔστιν οὐσιῶδες οὔτε τῇ ὕλῃ, ὡς τοιαύτη, οὔτε τῷ πνεύματι ἀλλὰ χάρισμα ἔξωθεν τοῖς κτίσμασι δεδομένον. Ἴδου τοίνυν διατί πάντες ζητοῦσι τὴν αἰτίαν τῆς γεννήσεως, ἀλλ' οἱ μὲν ὕλισται καὶ πρᾶνθεῖσται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀτόπως ζητοῦσιν, αἱ δὲ πνεύματι-

σταί ἔξω τοῦ ὕλικου τούτου κόσμου, τοῦ μὴ δυναμένου δοῦναι ὅτι αὐτὸς οὐκ ἔχει ὅτι δ' ἀναγκάζει ἡμᾶς ἰδίως εἰς παραδόχην δημιουργικῆς δυνάμεως ἐστὶν ὅτι ἡ γέννησις οὐκ ἔστι μόνον ἀφάρεσις ἐκ τῆς τῶν γονέων οὐσίας εἰς σύττασιν ἄλλης ὑπόστασεως, ἀλλὰ καὶ προσθήκη τοῦ δημιουργοῦ ἰδιαιτέρων πνευματικῶν καὶ σωματικῶν χαρισμάτων εἰς ἕκαστον ἄτομον, δι' ἧς ἀποτελεῖται ὑπόστασις ὄλως διάφορος τῆς ἐτέρας κατὰ τὰ διανοητικὰ καὶ σωματικὰ χαρίσματα καὶ εὐφυΐαν· ἕκαστος γὰρ γεννᾶται εὐπεφυκῶς πρὸς τι ὁ μὲν φύσει ποιητικός, ὁ δὲ ῥητορικός, ὁ δ' ἐπιστήμων ὁ δὲ τεχνίτης κτλ. καὶ οὕτω συμπληροῦμεν ἀλλήλους ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ καὶ ἱστορίᾳ· ἡ τοιαύτη δὲ διανομὴ ἀκατάληπτος ἄνευ τῆς πρώτης δημιουργικῆς αἰτίας, τῆς συνδημιουργούσης τοῖς γονεῦσιν ἕκαστην ὑπόστασιν. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἀναγκασίως βρεῖλομεν παραδέξασθαι πρώτην αἰτίαν ἡμῶν ἔξω καὶ ὑπεράνω τοῦ κόσμου τούτου, δημιουργήσαν ἡμᾶς καὶ τὰ ἄλογα ζῶα καὶ τὴν ἀσυγκρίτως κατωτέραν ἡμῶν ὕλην τοῦ κόσμου τούτου, ὅστις ὄργανον ἀπλοῦν τοῦ πνεύματος τυγχάνει, ἐν ᾧ καὶ μόνῳ πληροῦται ὁ σκοπὸς αὐτοῦ.

Ἡ δὲ ὁδὸς δι' ἧς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐφ' ἄσπεν ἐν τῷ ἐθνισμῷ μέχρι τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως ὑπερκοσμίου πρώτου ὄντος ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ θεμελιώδους καὶ οἰκειοτάτου τῶ νοῦ ἡμῶν νόμου τοῦ αἰτίου, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ὡς μίαν τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ κατηγοριῶν ἔθηκεν εἰπὼν· ἐπίστασθαι οἰόμεθα ὅταν εἰδῶμεν τὴν αἰτίαν (ὕστερων ἀναλυτικῶν 2, 11)· πρὸς τὴν πρώτην δὲ τούτων ταυτίζει τὸν Θεόν, διδάσκων ὅτι «ὅτε γὰρ Θεὸς δοκεῖ τῶν αἰτίων πᾶσιν εἶναι καὶ ἀρχὴ τις τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ 1,2)· καὶ ὁ θεῖος δὲ Πλάτων ὀρθότατα καὶ σαφέστατα ἀποφαίνεται ἐν Τιμαίῳ (28 A) λέγων «πᾶν δὲ αὐτὸ γιγνόμενον ὑπ' αἰτίου τινὸς ἐξ ἀνάγκης γίνεσθαι. παντὶ γὰρ ἀδύνατον χωρὶς αἰτίου γένεσιν σχεῖν· καὶ κατωτέρω (28 C.) «τῷ δ' αὐτὸ γινόμενῳ φημὲν ὑπ' αἰτίας τινὸς ἀνάγκην

εἶναι γενέσθαι». Οὐ μόνον δὲ οἱ ὑπατοὶ καὶ κορυφαῖοι τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ἐχέφρων ἀνθρωπότης, ἡ εἰς ἡλικίαν διακρίσεως ἐρχομένη, φέρει ἐν ἑαυτῇ τὸ αἰσθημα τοῦ νόμου τούτου τῆς αἰτιότητος καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς αἰτίας ταύτης· διὸ καὶ βλέπομεν τὰ παιδία ἐρωτῶντα τοὺς γονεῖς περὶ ἐκάστου τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν αὐτῶν ὑποπιπτόντων πραγμάτων καὶ ἱκανοποιοῦντα τὴν ἔμφυτον ὄρεξιν τοῦ εἰδέναι, εὐθύς ὡς οἱ γονεῖς ἐξηγήσωσι αὐτοῖς τὰς τέσσαρας ἀρχὰς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἤτοι τὸ ἔθεν ἢ κίνησις ἢ τὴν αἰτίαν, τὴν ὕλην, τὸ εἶδος, καὶ τὸ οὐ ἔνεκα ἢ τὸ τελικὸν αἶτιον καὶ τὸν σκοπὸν ἐκάστου πράγματος· διὰ τούτων γὰρ ὁ παῖς ἐννοεῖ τί ἐστὶ ποτήριον, τί ἐστὶ χαρτίον, τί ἐστὶ πλοῖον, τί ἐστὶ πᾶν ἐν γένει ἀντικείμενον. Ἐφαρμόζων δ' εἶτα εἰς ἑαυτὸν τὰς τέσσαρας ταύτας ἀρχὰς ὁ παῖς καὶ γινώσκων ὅτι ἐν χρόνῳ ἔλαβεν ὑπαρξίν καὶ γινόμενόν ἐστὶ κατὰ Πλάτωνα ζητεῖ φυσικῶς τὴν αἰτίαν αὐτοῦ ἣν δὲν εὐρίσκει οὔτε ἐν τοῖς γονεῦσιν, οἵτινες εὖρον ἐν ἑαυτοῖς τὴν γεννητικὴν δύναμιν καὶ ὀργανικὴ μόνον καὶ ὑπηρετικὴ αἰτία, τὸ δὲ οὐ τῆς γεννήσεως, εἴτιν, οὔτε ἐν τῇ γεννητικῇ δυνάμει, τῷ ἐξ οὗ τῆς γεννήσεως, ὅτι καὶ αὕτη προκαιροῦ ὄντος προκαιρος κατ' ἀκολουθίαν δυνάμεις οὕσα καὶ ἀρχὴν ἔχουσα, παραπέμπει ἡμᾶς εἰς τὸ ἔφ' οὗ, τὴν πρώτην δηλ. αἰτίαν τὴν ποιητικὴν καὶ δημιουργικὴν ἡμῶν, ἣτις ἐπλασε τὸν γενάρχη καὶ πρωτόπλαστον καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀπογόνους αὐτοῦ τὴν δύναμιν τοῦ γεννᾶν καὶ παράγειν ὅμοια ἑαυτῷ ὄντα καὶ τότε μόνον ἀναπαύεται ὁ νοῦς αὐτοῦ, ἅτε πραγματοποιῶν τὸ γινῶθαι σαυτὸν διὰ τῆς γνώσεως τῆς πρώτης ἡμῶν ἀρχῆς καὶ αἰτίας· ἐπιστάμεθα γὰρ κατ' Ἀριστοτέλη, ὅταν εἰδῶμεν τὴν αἰτίαν.

Ἴδού τοίνυν ἡ ὁδὸς τῆς αἰτίας ἢ ἡ αἰτιολογικὴ (via causalitatis) δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος πείθεται περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπαρξεως δημιουργικῆς ἑαυτοῦ αἰτίας· ἡ δὲ ὁδὸς δ' αὕτη οὐκ ἐστὶν ἀπλῶς ἐκ τῶν ὑστέρων δι' ἐπαγωγῆς καὶ συλλογισμοῦ, ἀλλὰ

καὶ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τοῦ κενοῦ τοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ αἰσθήματι, ὅπερ διὰ μόνης τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν γνωστὸν γινόμενον δημιουργὸν πληροῦται· ἡ γὰρ ἀγάπη οὐχ' ἦρσον τοῦ φόβου ἐγέννησε τὴν θρησκείαν καὶ μόνη τὴν ἀληθῆ θρησκείαν· ὅτι ὁ μὲν φόβος τὸν παιδεύοντα ἰσχυρὸν ὡς κακὸν δαίμονα ἐννοεῖ· ἡ δ' ἀγάπη μόνη μετὰ τῆς διανοίας τὸν ἀληθῆ καὶ ἀγαθὸν Θεὸν εὑρεῖ κατὰ συγγένειαν θείαν πρὸς τὸ ξύμφυτον ἄγουσαν, ὥστε τιμᾶν αὐτὸ καὶ νομίζειν εἶναι, ὡς λέγει ὁ Πλάτων ἐν Νόμοις (βιβλ. I σελ. 899).

Ὁ ἄνθρωπος τοίνυν ἐφθασε καὶ φθάνει κατ' ἀνάγκην δι' ἄλλων αὐτοῦ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ὡς πρωτίστης καὶ θεμελιωδестаῆς καὶ κυριωτάτης ἀληθείας (ὅτι α'.) οὐ δύναται νοῆσαι ἑαυτὸν ὡς τι γινόμενον κατὰ τοῦ θείου Πλάτωνος τὴν ῥῆσιν ἄνευ δημιουργικῆς αἰτίας· (ὅτι β'.) οὐ δύναται πληρῶσαι τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ κενὸν ἄνευ τῆς ἀγάπης τοῦ δημιουργοῦ τούτου καὶ γ'.) ὅτι οὐ δύναται κατορθῶσαι τὸ ἀγαθὸν διὰ τῆς ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἐξησθενημένης θελήσεως αὐτοῦ ἄνευ θείας δυνάμεως καὶ βοηθείας, ἣν ἐξ ἀνάγκης ζητεῖ καὶ ἐπικαλεῖται πᾶς ἄνθρωπος βουλόμενος ἀλλὰ μὴ δυνάμενος δι' ἑαυτοῦ τυχεῖν τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ προσρισμοῦ, ὅς ἐστι τὸ γινῶναι τὸ ἀληθές καὶ διαπραξασθαι καὶ εὐφρανθῆναι ἐν τῷ ἀγαθῷ.

Ἰδοὺ τοίνυν αἱ τρεῖς μεγάλαι πνευματικαὶ ἀνάγκαι τῆς νοήσεως συναισθήσεως καὶ βουλήσεως, αἵτινες μόνον ἐν τῷ Θεῷ, τῇ δημιουργικῇ ἡμῶν αἰτία, πληροῦνται· ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ διὰ τὸ πνεῦμα ὅτι τὸ φῶς διὰ τὸ σῶμα· φωτίζει γὰρ τὸν νοῦν, τὸν ἐσωτερικὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν, ὅστις ἐν μόνῳ τῷ Θεῷ, τῷ ἡλίῳ τῶν πνευμάτων, τῇ πρώτῃ καὶ ἀπολύτῃ ἀληθείᾳ, ἐπιγινώσκει ἑαυτὸν καὶ πάντα τὰ ἔξω αὐτοῦ καὶ θερμαίνει τὴν καρδίαν καὶ ζωογονεῖ καὶ ἰσχυροποιεῖ τὴν θέλησιν εἰς ἀγάπην καὶ κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ ὥστε ἐν μόνῃ τῇ τοῦ Θεοῦ ἰδέᾳ

καὶ σχέσει καὶ ζῶμεν κοὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν· ἄνευ δὲ τούτων ἐσμὲν πνευματικῶς νεκροί.

Μόνον τοίνυν τὸ πνεῦμα τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ συγγένειαν θείαν πρὸς τὸ ξύμφυτον ἄγουσιν, ὡς ὁ θεὸς Πλάτων λέγει, ἢ διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ὡς ἡ ἅγια γραφή λέγει, φθάνει διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης τοῦ αἰτίου εἰς ἐπίγνωσιν τῆς αἰτίας ἑαυτοῦ, ἣν ἀναγκαστὶς θεωρεῖ καὶ αἰτίαν τῆς ὕλης καὶ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου κόσμου, τῶν ἀντιθέτους ὅλως τῷ πνεύματι ιδιότητος ἔχόντων, ἣτοι ἔλλειψιν πάσης αὐτοσυνειδησίας ἐλευθερίας καὶ προσωπικῆς ὑπάρξεως καὶ ὑποταγῆν εἰς νόμους ἀνάγκης· ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἔχει ἀρχὴν, πολλῶ μᾶλλον ἔχει τὸ ὄργανον αὐτοῦ, ἡ ὕλη, οὐ μόνον ὡς μηδμίαν τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς δημιουργίαν πνευματικῶν ιδιοτήτων τῆς πανσοφίας παντοδυναμίας καὶ παναγαθότητος ἐν ἑαυτῷ ἔχον, ἀλλὰ καὶ ὡς μηδένα ἴδιον σκοπὸν πληροῦν, ἀλλ' ἐν τῷ πνεύματι μόνῳ τυγχάνον τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ὡς ὄργανον αὐτοῦ. Ὁ συλλογισμὸς ἄρα δι' οὗ φθάνομεν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ὕλης καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὡς δημιουργήματος, ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ μείζονος εἰς τὸ ἔλασσον. Ἐγὼ, λέγομεν, ἔχω αἰτίαν, ὅς εἰμι τὸ μόνον πνευματικὸν καὶ ἀνώτερον ὄν ἐν τῷ αἰσθητῷ τούτῳ κόσμῳ τῷ ἐν ἐμοὶ πληροῦντι τὸν προορισμὸν αὐτοῦ· ἄρα καὶ ὁ αἰσθητὸς καὶ ὕλικὸς οὗτος κόσμος ἔχει ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· οὐ μόνον δηλονότι οὐκ ἐστὶν αἰτία ἐμοῦ· ὅτι τὸ τελῶς στερούμενον γνώσεως δυνάμεως καὶ ἀγαθότητος, τὸ νεκρὸν πνευματικῶς, οὐ δύναται δοῦναι μοι, ὅτι αὐτὸ οὐκ ἔχει· ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ αἰτία οὐ δύναται εἶναι, ἅτε οὐδὲ σκοπὸς ἑαυτοῦ ὄν, ἀλλὰ μόνον ὄργανον ὑπηρετικὸν καὶ δοκιμαστικὸν τοῦ πνεύματος τυγχάνον.

Διὰ τοῦτο τοίνυν ἡ πρώτη καὶ δημιουργικὴ αἰτία ἡμῶν τε καὶ τοῦ κόσμου, ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς τὰ πάντα παραγαγοῦσα ἐστὶν οὐχ ἡ ἀσυνείδητος καὶ νεκρὰ ὕλη, ἀλλὰ πνεῦμα ἀπείρως καὶ ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τοῦ ἡμετέρου πεπερασμένου· ὅτι

ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς παραγωγή τοῦ σύμπαντος προϋποτίθησι νοῦν πάνσοφον, θέλησιν παντοδύναμον καὶ συναίσθημα ἀπολύτως τελείας πνευματικῆς ἀγάπης καὶ ἀγαθότητος.

Αὕτη γοῦν ἐστὶν ἡ ἀνθρωπολογικὴ καὶ αἰτιολογικὴ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ ἢ μόνῃ πλήρης καὶ ὑπαρκτικὴ ἅτε μόνῃ ἀναγκαίως ἀπαιτούσα Θεὸν ζῶντα, προσωπικὸν καὶ ἐνεργόστατον, καθαρῶτατον καὶ ἀπόλυτον Πνεῦμα, ὡς τὴν ποιητικὴν καὶ δημιουργικὴν ἡμῶν τε καὶ τοῦ κόσμου τούτου αἰτίαν.

Ἀτελής δὲ καὶ μὴ δέοντως ἀνεπτυγμένη, διὰ δὲ τῆς ἀναπτύξεως εἰς τὴν ἀνθρωπολογικὴν καταντῶσα ἐστὶν ἡ ὄντολογικὴ ἀπόδειξις, καθ' ἣν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἔχομεν τὴν ιδέαν πανσόφου παντοδυνάμου καὶ παντελείου ὄντος, ὅπερ ἵνα ἡ παντέλειον δέον ἔχειν καὶ τὴν πρωτίστην τελειότητα, τὴν ὑπαρξίν· ὅτι δηλαδή τὸ ἐξ ὑποκειμένου ἀναγκαίως ὑπάρχει καὶ ἐξ ἀντικειμένου. Ἀλλὰ τὴν μὲν ιδέαν ταύτην τοιούτου ὄντος οὐκ ἔχομεν, ὡς ὀψόμεθα, ἔμφυτον, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ αἰτίου, ὡς κατεδείξαμεν, φθάνομεν εἰς ταύτην· τὴν δὲ ὑπαρξίν αὐτοῦ προϋποτίθησιν ἡ δημιουργία· ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια ἄνευ ὑπάρξεως· καὶ οὐδεμία ἀνάγκη προσφυγῆς εἰς τὸ ἐπιχείρημα τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως, καθ' ἣν πᾶν τὸ ἐξ ὑποκειμένου, ἀναγκαίως ὑπάρχει καὶ ἐξ ἀντικειμένου, ὅπερ οὐδαμῶς ἀληθεύει οὕτως ἀπόλυτως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ λεγομένη ἀπόδειξις τοῦ Καντίου, ἡ συνάγουσα ἐκ τοῦ ἐν ἡμῖν ἠθικοῦ νόμου, τῆς συνειδήσεως, τὴν ὑπαρξίν νομοθέτου, οὐκ ἰσχύει ἀπολύτως, ὡς διετύπωσεν αὐτὴν ὁ Κάντιος, ἀλλὰ σχετικῶς ὡς συμπλήρωμα μόνον τῆς αἰτιολογικῆς· ὅτι ὁ ἠθικὸς οὗτος νόμος οὐκ ἐστὶν ἄμεσος καὶ θεῖα, ἀπταιστος καὶ ὑπερφυσικὴ ἔμπνευσις ἐν τῷ φυσικῷ ἀνθρώπῳ, ἥτις προϋποτίθησι γενικῶς ὑφισταμένην καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν κοινωνίαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, δι' ἧς καὶ μόνῃς χάρις καὶ ἀλήθεια μεταβιβάζεται, ὁπότε καὶ

μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὠφείλομεν πάντες τὴν αὐτὴν ἔχειν τελείαν ἠθικὴν συνείδησιν καὶ ἀνεξήγητος ἐστὶν ἡ στρεβλὴ καὶ πεπωρωμένη, περὶ τῆς ἐν τῇ χριστιανικῇ ἠθικῇ ὁ λόγος, ἀλλ' ἔμμεσον καὶ φυσικὸν θεῖον δῶρον καθ' ὅτι ὁ δούς ἡμῖν τὴν ὑπαρξίν καὶ κατ' εἰκόνα δημιουργήσας ἔδωκε πρῶτον τὸν νοῦν εἰς τὸ ποιεῖσθαι διάκρισιν δικαίου καὶ ἀδίκου, ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ μετὰ αὐτοῦ καὶ συναίσθησιν χαρᾶς ἐν τῷ πράττειν τὸ πρῶτον καὶ λύπης ἐν τῷ πράττειν τὸ δεύτερον· καὶ τοῦτό ἐστὶν ἡ συνείδησις· ὥστε τὸ ζήτημα τῆς αἰτίας τῆς συνειδήσεως ταύτης καταντᾷ εἰς τὸ ζήτημα τῆς αἰτίας τοῦ νοῦς καὶ τοῦ πνευματικοῦ συναισθήματος ἡμῶν, ἴτοι τοῦ πνεύματος ἡμῶν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργηθέντος. Διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀπόδειξις τοῦ Καντίου, οὕτως διατυπωμένη συμπληροῖ τὴν αἰτιολογικὴν καταδεικνύουσα, ὅτι ὁ δημιουργήσας ἡμᾶς καὶ δούς ἡμῖν τὸν νοῦν ἐστὶ καὶ ὁ ἔμμεσος νομοθέτης καὶ κριτής, ὁ ἀπαιτῶν τὴν πλήρωσιν τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν γραπτοῦ νόμου αὐτοῦ, ἐν ἐπεσκότισε μὲν, ἀλλ' οὐκ ἠδυνήθη ἐξαλείψαι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἐν ὁ γνοὺς καὶ μὴ τηρήσας δαρήσεται πολλάς, ὁ δὲ μὴ γνοὺς καὶ μὴ τηρήσας δαρήσεται ὀλίγας (Λουκ. 12, 47. 48).

Αἱ δ' ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ κόσμου ἀποδείξεις τοσοῦτον δηλ. ἡ κοσμολογικὴ, ἡ ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας καὶ ἐνόητος τοῦ κόσμου τὴν σοφίαν καὶ ἐνόητα τοῦ δημιουργοῦ ἐξάγουσα, ἔνθεν δὲ ἐκ τοῦ φθαρτοῦ τούτου καὶ μεταβολῆς ὑποκειμένου κόσμου περὶ ἀφθάρτου δημιουργοῦ συμπεραίνουσα, καθὼς καὶ ἡ τελεολογικὴ ἢ φυσικοθεολογικὴ, ἡ ἐκ τῆς σκοπίμου, καθ' ὅσον δυνάμεθα γνῶναι καὶ καθ' ἔσον μετὰ τὴν ἁμαρτίαν δὲν μετεβλήθη, διατάξεως τῶν πάντων συνάγουσα τὴν ὑπὸ σοφοῦ δημιουργοῦ κατασκευὴν αὐτῶν, προὑποτιθέασιν ἀμφότεραι τὴν ἐν χρόνῳ δημιουργίαν τοῦ κόσμου ὑπὸ δημιουργικῆς αἰτίας ἔξω καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ κειμένης, ἣν μόνη ἡ πρώτη ἢ ἐκ τῆς αἰτίας ἀπόδειξις χρηγεῖ· συμπληροῦσι δὲ

μόνον τὴν ἀνθρωπολογικὴν ταύτην ἢ αἰτιολογικὴν ἀπόδειξιν δεικνύουσαι τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἰδιώματα ἀπεικονιζόμενα ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ καὶ νοούμενα αὐτοῖς (Ῥωμ. 1, 20).

Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ χαρακτήρ τῶν περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀποδείξεων, αἵτινες πᾶσαι πλήν τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἢ αἰτιολογικῆς, τῆς μόνης ἀποδεικνυούσης ὅτι ἔστι τι καὶ ὑπάρχει τὸ τῶν ὄλων αἴτιον, καταδεικνύουσι διὰ τῆς θεωρίας τῶν ἔργων αὐτοῦ τί ἐστὶ τὸ αἴτιον τοῦτο, (ὅτι δηλ. σοφὸν ἀγαθὸν παντοδύναμον κτλ.) κατὰ τὸ ἀποστολικὸν «τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήματι νοούμενα καθορᾶται ἢ τε αἰεὶ αὐτοῦ δύνამεις καὶ θειότης» (Ῥωμ. 1, 20).

Καταδειχθείσης οὖν τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως πρώτου καὶ κατ' ἐξοχὴν Πατρὸς καὶ δημιουργοῦ καὶ τούτου πνεύματος παντόφου, παντοδυνάμου καὶ παναγάθου, ἀπείρως δηλ. ἄνωτέρου τοῦ ἡμετέρου, κατανοοῦμεν νῦν διατί πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης πλήν τῶν μωρῶν ἢ ἐκ τῆς ἀμαρτίας πεπωρωμένων καὶ τετυφλωμένων, ὡς θεμελιώδη ἀλήθειαν τοῦ πνευματικοῦ βίου ἔχει τὴν ἐννοιαν ταύτην τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁρθότατα ἀποφαίνεται ὁ Προφητᾶναξ. Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ οὐκ ἔστι Θεὸς». (Ψαλμ. 13,1) ἀντὶ δὲ τοῦ λέγειν μετὰ τοῦ Σωκράτους ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα, σύμματα ἢ σκεπτομένη καὶ συναισθηνομένη ἀνθρωπότης ἀναφωνεῖ μεθ' ἡμῶν ἐν οἶδα, ὅτι ἐν οἶδα ἐνός δὲ ἐστὶ χρεία· ὁμοία γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας· ἕς εὐρών ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην πέπρακε πάντα ὅσα εἶχε καὶ ἠγγράσεν αὐτὸν (Μαθθ. 13,45.46)

Ἡ ἰδέα δ' αὕτη τοῦ Θεοῦ, ὡς τοιαύτη, οὐ δύναται κληθῆναι ἔμφυτος, ὡς ὁ Καρτέσιος καὶ ἄλλοι ἰσχυρίζονται, ὅτι οὐδεὶς γεννᾶται μετὰ τῶν ἰδεῶν ἐτοίμων καὶ ἔμφυτος ἰδέα ἐστὶ *contradictio in adjecto*· ἀλλ' ὁ νοῦς ἡμῶν, ἡ ἔμφυτος δύναμις (μόνον γὰρ δυνάμεις ἐμφύτους ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐνεργείας ἐμφύτους καλέσαι δυνάμεθα) ἡ ἔμφυτος, λέγομεν δύναμις τοῦ

νσειν ενεργοῦσα κατὰ τὸν οἰκεῖον αὐτῇ νόμον τοῦ αἰτίου φθάνει
 εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ αἰτίου τῆς
 μεγίστης ἐν ἡμῖν μεταβολῆς, τοῦτέστι τῆς ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας
 εἰς τὴν ὑπαρξιν μεταβάσεως τοῦ ἀνθρώπου· μὴ δυναμένη δὲ
 γνῶναι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως, ἥς μόνον ἐν
 τῷ μέλλοντι βίῳ, ἀρθείσης τῆς ἀμαρτίας, καταξιωθήσεται, ἐπι-
 γινώσκει τὰς ιδιότητας καὶ δυνάμεις αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν
 καὶ ἀποτελεσμάτων αὐτῶν ἦτοι ἐκ μέρους καὶ ἐμμέσως,
 ὡς καὶ πάντων νῦν τῶν ὄντων τὰς ιδιότητας· ὅτι νῦν οὔτε
 τὸ πνεῦμα οὐδὲ τὴν ὕλην οὐδὲ τὴν σχέσιν αὐτῶν ἀμέσως καὶ
 κατ' οὐσίαν καὶ τελέως δυνάμεθα γνῶναι, ἀλλὰ μόνον ἐκ τῶν
 ἐνεργειῶν καὶ φαινομένων αὐτῶν ἐξάγομεν τὰς δυνάμεις καὶ
 ιδιότητας, δι' ὧν ἐκ μέρους γινώσκομεν ταῦτα καὶ βλέπομεν
 ἐν ἐσόπτρῳ δι' αἰνίγματος ἐν τῷ παρόντι βίῳ· καὶ διὰ τοῦτο
 ἡ ἀνθρωπίνη καὶ ἐξ ὑποκειμένου ἀλήθεια, ἡ σοφία καὶ γνῶσις
 καὶ ἐπιστήμη οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ εἰμὴ προσ-
 πάθεια καὶ ἔρευνα πρὸς γνῶσιν τῆς αἰτίας τῶν διαφόρων ἐνερ-
 γειῶν καὶ φαινομένων τῶν ὄντων, ὅπως νοήσωμεν τὰ αἷτια.
 ἦτοι τὰς δυνάμεις καὶ ιδιότητας αὐτῶν· καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς τῆς
 παρατηρήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων, ἦτοι τῆς δημιουργίας
 καὶ τῶν δημιουργημάτων φέρει ἡμᾶς εἰς ἐπίγνωσιν καὶ τῶν
 τοῦ Θεοῦ ιδιοτήτων· καθ' ὅτι ἡ μὲν πρᾶξις τῆς δημιουργίας
 προὑποτίθησι πανσοφίαν, παντοδυναμίαν καὶ παντογαθότητα·
 ἡ δ' ἐνότης ἀρμονία καὶ τάξις τῆς δημιουργίας, τὴν ἐνότητα
 καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν τῆς αἰτίας, ἥς οὐδὲν ἄλλο ἀνώτερον ὄν
 κατὰ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ πάσας τὰς τελειότητας δυνάμε-
 θα νοῆσαι, καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην ὡς ἀναρχὸν καὶ ἀνάτιον
 καὶ αἰώνιον ἐφείλομεν δέξασθαι τοῦτο· πρὸς δὲ ἀσυγκρίτως καὶ
 κατὰ πάντα μείζονα τοῦ δημιουργηθέντος, σχετικῶς καὶ μόνον
 δι' ἡμᾶς ἀπείρου κόσμου, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολύτως ἀπειρον
 καὶ ἀπεριόριστον, πανταχοῦ παρόντα καὶ τὰ πάντα διὰ τῆς
 θείας αὐτοῦ οὐσίας πληροῦντα, ὡς τοιοῦτον δὲ ἀπείρως μέ-

γαν καὶ τέλειον, οὐδεμιᾶ μεταβολῇ ὑποκείμενον, ὅτι οὐδὲν κρεῖττον ἢ χειρόν δι' αὐτὸν ἀπειροτέλειον ὄντα, ὑπάρχει, καὶ κ.κ.τ' ἀκολουθίαν ἐστὶν ἀναλλοίωτος καὶ αἰεὶ ὁ αὐτός.

Αἱ ιδιότητες τοίνυν τοῦ Θεοῦ διακροῦνται κατὰ ταῦτα εἰς ιδιότητας τῆς θείας αὐτοῦ οὐσίας, αἵτινές εἰσι τρεῖς, πνευματικότης, αἰωνιότης, πανταχοῦ παρουσία καὶ εἰς ιδιότητας τῶν θείων αὐτοῦ δυνάμεων ἧτοι τῆς μὲν θείας διανοίας πανσοφίαν, τῆς δὲ βουλήσεως παντοδυναμίαν ἀπόλυτον ἀγιότητα καὶ δικαιοσύνην, τῆς δὲ θείας συναισθήσεως τελείαν ἀγάπην καὶ ἀγαθότητα καὶ τέλος τῆς θείας ζωῆς ἀπόλυτον καὶ ἄπειρον μακαριότητα καὶ εὐδαιμονίαν καθ' ὅτι πάντα νοεῖ, πάντα δύναται, πάντα τὰ ἀγαθὰ εἰς ἑαυτὸν ἄγει καὶ τὰ κακὰ ἀποσοβεῖ.

Ἴδου τοίνυν ἡ φιλοσοφικὴ μεταφυσικὴ, ἥτις ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ὑπάρξεως προσωπικοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ, ἃς ἐκ τῆς δημιουργίας ἐξάγει· ἀλλ' οὐ δύναται γινῶναι τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, εἰμὴ διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως· μάντεύει δὲ μόνον ὅτι πλείω τῆς μιᾶς ὑποστάσεως ἀνάγκη εἶναι ἐν τῇ θεότητι, ἐν' ἀπολύτως καὶ ἀπειροτελείως ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς ἑαυτὸν, ἀγαπῶν δηλ. ἀνταγαπᾶται ὑπὸ ἀπαράλλακτου ἑαυτῷ θείας ὑποστάσεως.

Αὕτη τοίνυν ἡ ὑπερκόσμιος ἡμῶν αἰτία δι' ἧς τὰ πάντα νοοῦμεν· μένει ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐπλασεν ἡμᾶς ἡ αἰτία αὕτη καὶ πῶς δυνάμεθα ἐφικέσθαι τούτου.

Β. Περὶ τοῦ σκοποῦ ἡμῶν.

Τὸν σκοπὸν ἡμῶν κατανοοῦμεν ἐκ τῶν δυνάμεων τῶν πνευματικῶν, ἃς ἔχομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ αἵτινες ζητοῦσιν ἐκάστη τὴν ἑαυτῆς ἀκώλυτον καὶ τελεσφόρον ἐργασίαν· οὕτως ὁ μὲν νοῦς φύσει τοῦ εἰδένασι δρέγεται καὶ ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν· ἡ δὲ πνευματικὴ συναισθησις τῆς ἀγάπης ἧτοι ἐπιθυμίας ἐνώσεως μετὰ τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ ζητεῖ τὴν ἐν τῇ ἐνώσει ταύτῃ μακαριότητα καὶ ἡ θέλησις ζητεῖ τὴν κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ,

ἦτοι τοῦ συμφώνου τῆ φύσει καὶ ταῖς σχέσεσιν ἡμῶν πρὸς τὰ ἔξω, τουτέστι τοῦ σκοπίμου ἐν τῇ χρήσει πασῶν τῶν δυνάμεων ἡμῶν καὶ τοῦ δικαίου ἐν τῇ σχέσει ἡμῶν πρὸς τὰ λοιπὰ λογικὰ ὄντα· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς, ἣτις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἡθεωρία τῆς φύσεως καὶ τῆς σχέσεως ἡμῶν πρὸς τὰ ἔξω καὶ τῶν ἐκ τούτων πηγαζόντων καθηκόντων ἡμῶν πρὸς τὸν δόντα ἡμῖν τὸ εἶναι καὶ εὖ εἶναι Θεὸν καὶ τὰ ὄργανα καὶ τέκνα αὐτοῦ τὰ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ χρηγοῦντα ἡμῖν τό τε εἶναι καὶ εὖ εἶναι, τοὺς γονεῖς, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος πρὸς δὲ καὶ πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ τέκνα αὐτοῦ, τοὺς ὁμοίους ἡμῖν ἀνθρώπους, τοὺς πλησίον ἡμῶν καὶ τέλος πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν.

Πᾶσα τοίνυν ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ στηρίζεται ἐπὶ δύο ἀρχῶν. Χρῶ ταῖς πνευματικαῖς, καὶ ἐφ' ὅσον δεῖ καὶ ταῖς σωματικαῖς σου δυνάμεσι πρὸς ὃν ἐκάστη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δέδοται σκοπὸν καὶ τέλος· καὶ «ἀποδίδου ἐκάστῳ τὴν ὀφειλὴν» ὅτι τοῦτο ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένη ὁμοῖος αὐτῷ, ἅγιος, καὶ συζήσεις αὐτῷ εἰς αἰῶνα ἐν μακαριότητι. Ὁ γὰρ δημιουργὸς ἡμῶν, ἡ αἰτία ἡμῶν, αὐτὸς ἐστὶν ἅμα καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν· ὅτι ἐξ ἀγάπης ἐδημιούργησεν ἡμᾶς, ὅπως ζήσωμεν σὺν αὐτῷ καὶ δι' αὐτόν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν σκοπὸς τοῦ προκαίρου τούτου βίου ἢ διὰ τῆς πληρώσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ ὁμοίωσις αὐτῷ, ἧς βραβεῖον ἢ μετ' αὐτοῦ αἰώνιος συμβίωσις.

Ἐνταῦθα ὅμως ἀρχεται τὸ μέγα ἠθικὸν πρόβλημα, ὅπερ ἡ φυσικὴ θεογνωσία ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιλύσῃ. Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις βεβαίως ἐκ τῶν τριῶν κυρίων πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων νοήσεως, θελήσεως καὶ συναισθήσεως, ἀρύεται τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, ὅστις ἐστὶν ἡ γνῶσις τοῦ ἀληθοῦς, ἡ κατόρθωσις τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἡ ἐν τῇ πνευματικῇ ἀγάπῃ μακαριότης, οὐ μόνον οὐδὲν τούτων δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, εἰς τὰς εἰδικὰς δυνάμεις ἐγκαταλελειμμένος, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τῆς

πλάνης καὶ τῆς οἰήσεως ἐκλαμβάνει τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν· καὶ ἂν φθάσῃ δὲ μέχρι τῆς γνώσεως ἀληθειῶν τινῶν, δὲν ἔχει τὸ σθένος τῆς θελήσεως ὥστε νὰ ἐφαρμόσῃ ταύτας εἰς τὸν βίον· διότι ὁ ἐγωϊσμός τῆς κατωτέρας φύσεως καὶ ἡ τοῦ ἡδέος ἀντίδρασις ἀποπνίγει τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν τάσιν, καὶ ἡ ἐγωϊστικὴ σαρκικὴ ἀγάπη τὴν πνευματικὴν. Πάντα δὲ ταῦτα καθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον δυστυχῆ καὶ ἐλλειπόν, διότι ἡ νόησις θέλησις καὶ συναίσθησις εὐρίσκεται εἰς ἀδιάκοπον καὶ ἀδιάλλακτον πόλεμον πρὸς τὴν κατωτέραν αἴσθησιν, ὄρεξιν καὶ ἐγωϊσμόν τοῦ σαρκικοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ καθ' ἑκάστην ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος νικᾶται, πληγόνεται, ἐξευτελίζεται, καὶ κατανατᾷ νὰ περιφρονῇ νὰ βδελύσσηται αὐτὸς ἑαυτόν, καὶ ἐπομένως ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὴν εὐτυχίαν καὶ μακαριότητα ἣν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ποθεῖ, καὶ δι' ἣν ἐπλάσθη. Τὸ πρόβλημα δὲ τοῦτο οὐδεμίαν φιλοσοφικὴν καὶ ἐκ τῶν προτέρων λύσιν ἐπιδέχεται, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἀφ' ἑαυτοῦ, οὐδὲ τὴν αἰτίαν τῆς κακῆς ἑαυτοῦ καταστάσεως δύναται ἀσφαλῶς νὰ γνωρίσῃ, οὐδὲ τὸ φάρμακον ταύτης νὰ εὕρῃ· ἐπέτυχεν δὲ τούτων μόνον διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἧς τὴν ἀνάγκην ἔκ τε τῆς ἀνελπίδος ἑαυτοῦ καταστάσεως καὶ τῆς περὶ Θεοῦ, ὡς αἰτίας ἑαυτοῦ, θεμελιώδους ἀληθείας συνησθάνετο· διότι ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ πρῶτος καὶ κύριος ἡμῶν αἴτιος καὶ πατήρ, καὶ ἐπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν αὐτῷ ἥττονα τοῦ ἀνθρωπίνου πατρὸς στοργήν, ὅτι δηλ. ἀφῆκε τὸν βαρέως νοσοῦντα ἄνθρωπον, ὡς ἔκθετον ἐν τῷ κόσμῳ· ὅτι δὲ δὲν ἔπραξε τοῦτο ἀπόδειξις ἡ ἱστορία τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἣτις ἀρχομένη ἐκ τοῦ παραδείσου, ὡς ἡ βίβλος τῆς Γενέσεως μαρτυρεῖ, τελευτᾷ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν μέλλοντα βίον καὶ τὴν δημιουργίαν καινοῦ οὐρανοῦ καὶ καινῆς γῆς, ἐν ἣ ἡ δικαιοσύνη κατοικεῖ. Οἱ δὲ τολμῶντες νὰ ἀρνῶνται τὸν ἱστορικὸν Θεὸν τῆς ἀποκαλύψεως καὶ ζητοῦντες ἀντεισαγαγεῖν τὴν ιδέαν ἀγνώστου καὶ ἀστόργου Θεοῦ, ὅμοιοί εἰσι τοῖς ζητοῦσι πεῖσαι

τὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τραφέντα καὶ πάσης περιποιήσεως τυχόντα, ὅτι οὐχ' ὁ προνοήσας περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ἄγνωστος τις καὶ μηδέν ποτε δείξας δι' αὐτὸν ἐνδιαφέρον ἐστὶν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἐν αὐτῇ τῇ ιδέᾳ πατρὸς παναγάθου καὶ παντοδυνάμου κεῖται, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ καὶ ἐγκαταλείπη μέχρι τέλους εἰς τὴν ἀθλιότητα καὶ κακοδαιμονίαν τὸ ἴδιον πλάσμα· ἐντεῦθεν λοιπὸν ἢ ἔκ τε τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπαραίτητος ἀνάγκη τῆς ἱστορικῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἣτις μόνη ἔλυσε τὸ μέγα ἐκεῖνο τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἠθικὸν πρόβλημα, διδάξασα ἡμᾶς, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον ἐκ δύο φύσεων, τῆς πνευματικῆς, καθ' ἣν ἐστὶν ὅμοιος αὐτῷ, ἔχων νόησιν, βούλησιν καὶ συναίσθησιν, καὶ τῆς ὕλικῆς καὶ σαρκικῆς τῆς φύσει τῷ πνεύματι ἀντιστρατευομένης καὶ ζητούσης νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὴν ὕλην, ἣν ἔδωκεν ὁ Θεὸς ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς βάσανον καὶ δοκιμασίαν τοῦ πνεύματος, ὥστε δηλ. ὁ ἄνθρωπος ποιούμενος χρῆσιν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων σύμφωνα τῇ βουλήσει καὶ τῷ σκοπῷ τοῦ δικαιοκρίτου Θεοῦ, καθυποτάξῃ τὴν σάρκα τῷ πνεύματι, καί, καταδείξας οὕτω τὴν πρὸς τὸν πνευματικὸν δημιουργὸν καὶ κόσμον ἀγάπην αὐτοῦ, λάβῃ ἐνδίκως τὸ γέρας τῆς ἀθανασίας καὶ συμβιώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ ἠθους καὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου, ὅστις μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐστὶ δυνατός· διότι ἠθος καὶ ἠθικὸς βίος οὐδὲν ἄλλο κυρίως ἐστὶν ἢ ἀγὼν καὶ πάλη τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς σαρκός, τῆς ζητούσης νὰ γείνη ἀντὶ δούλης κυρία αὐτοῦ, πρὸς μέρψωσιν ἀγαθῶν καὶ πνευματικῶν καὶ οὐχὶ κακῶν καὶ σαρκικῶν ἕξεων· ἕξεις δ' ἀγαθαὶ μορφοῦνται διὰ σειρᾶς ἀγαθῶν πράξεων, ἐκπηγαζουσῶν ἐκ τῶν πνευματικῶν ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων, τῶν συνισταμένων ἐν τῇ τελείᾳ ὑποταγῇ εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις καὶ ἐντολὰς τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, καὶ τῷ ἀπολύτῳ κράτει ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς σαρκός, ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν πνευ-

ματικῶν πρέπει νὰ ᾗ· κατὰ τοῦτο δὲ καὶ ἠθικὸς ἄνθρωπος, ὁ δι' ἀγῶνος καὶ νίκης κατὰ τῆς σαρκὸς ἐν ἔξει γεγονὸς τῆς εἰς Θεὸν ὑποταγῆς, καὶ καθυποτά· εως τῆς ὕλης εἰς τὸ πνεῦμα· διὰ τοῦτο τὸ ἄλογον ζῶον δὲν δύναται νὰ ᾗ ἠθικόν· διότι ὡς ἀπλῶς ὑλικόν, ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους ὑλικῆς ἀνάγκης καὶ οὐδεμίαν πάλην ἢ ἀγῶνα ἀνωτέρας φύσεως πρὸς κατωτέραν ἔχει νὰ ἀναλάβῃ, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἔπεται τῇ μιᾷ καὶ μόνῃ ὑλικῇ αὐτοῦ φύσει καὶ ταῖς ὑπαγορεύσεσι ταύτης· καὶ ὁ Θεὸς δέ, τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, κατὰ νόμους αἰωνίους καὶ ἀναλλοιώτους τῆς πνευματικῆς ἀπειροτελείου αὐτοῦ οὐσίας βιῶν, πρὸς ἣν οὐδὲν ἀντιφερίζει, δὲν ὑπόκειται εἰς πειρασμόν, οὐδ' εἰς τὸ δυνατόν παρεκκλίσεως, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ ἠθικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἔχοντος τὴν σχετικὴν τυπικὴν ἐλευθερίαν, τοῦ δύνασθαι ἐκλέγειν μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀπόλυτον πραγματικὴν ἐλευθερίαν, συνισταμένην εἰς τὸ αἰεὶ ἔπεσθαι τοῖς αἰωνίοις καὶ ἀναλλοιώτοις πνευματικοῖς νόμοις τῆς ἀπειροτελείου πνευματικῆς αὐτοῦ φύσεως· διὰ τοῦτο λοιπὸν μόνον περὶ τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἠθικοῦ καὶ ἀνηθικοῦ βίου, περὶ ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς τοῦ Θεοῦ, περὶ πάλης καὶ ἀγῶνος πρὸς μονοκρατορίαν, περὶ πειρασμοῦ καὶ δοκιμασίας, καὶ νίκης καὶ ἥττης, καὶ στεφάνων καὶ βραβείων καὶ κολάσεως καὶ καταδίκης. Τοιοῦτον ἠθέλησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός, διπλοῦν τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν, καὶ ἐλκόμενον πρὸς τὰ ἄνω ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ πρὸς τὰ κάτω ὑπὸ τῆς ὕλης, ὅπως ὑπάρχῃ τὸ δυνατόν πάλης καὶ ἀγῶνος, ἐφ' οὗ στηρίζεται ὅλος ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν προπάτορα ἡμῶν Ἀδὰμ τὴν ἐντολήν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ καταδείξῃ ἂν προτιμᾷ ἐλευθέρως τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ ὑλικοῦ, καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἡδέος, ἢ τὸ ὑναντίον· τοῦτο δὲ κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ τῆς αἰωνίου συμβιώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ· διότι κατὰ τοὺς αἰωνίους νόμους τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἄνευ ἀγῶ-

νος στεφανοῦται· στέφανος δὲ καὶ μέγιστος στέφανος ἐστὶν ἡ μακαρία μετὰ τοῦ Θεοῦ συμβίωσις, ἣτις μόνον εἰς τοὺς ἐλευθέρως κατορθώσαντας τὸ ἀγαθὸν ἦται τὸ θεῖον θέλημα καὶ νικήσαντας τὴν σάρκα δύναται νὰ χορηγηθῆ ὡς γέρας· διότι μόνον οἱ ἔργῳ ἀγαθοὶ ἄξιοι νὰ συζήσωσι τῷ ἀπολύτως ἀγαθῷ. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἐξ ἀπάτης καὶ ἀσθενείας ἐνικήθη ὑπὸ τῆς κατωτέρας αὐτοῦ σαρκικῆς φύσεως, καὶ ἤνάγκασε τὸν ἀληθῆ Πατέρα αὐτοῦ νὰ παιδεύσῃ αὐτὸν πατρικῶς εἰς σωτηρίαν, ἀπομακρύνας προσκαίρως τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἐγένετο ἀνάξιος, καὶ καταδικάσας νὰ ὑποστῆ τὰς συνεπείας τῆς παρακοῆς, ὅπως συναισθανθῆ τὰ ἀποτελέσματα ταύτης. Ὅπως δὲ κατανοήσῃ τὴν μακρὰν τῆς θείας χάριτος κατάστασιν αὐτοῦ καὶ ἠθικὴν ἀχρείωσιν καὶ ὑποδούλωσιν εἰς τὴν σάρκα, ἔδωκεν αὐτῷ πρὸς τῷ φυσικῷ τῆς συνειδήσεως, καὶ τὸν γραπτὸν νόμον τῶν ἐντολῶν, ἵνα καταμάθῃ, ὅτι οὐδόλως ἀρκεῖ πρὸς ἠθικὸν βίον, ἦτε σχετικὴ μόνον γνῶσις τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου, ἢ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγγεγραμμένη, καὶ ἡ κατηγορηματικὴ προστακτικὴ, καὶ τὸ «δύναται διότι ὀφείλεις» τοῦ Καντίου, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ θεῖον κῦρος τῶν ἐντολῶν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, δὲν ἰσχύει νὰ σώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς ἀνηθικότητος· διότι ὁ νόμος λέγει μὲν καὶ ἐντέλλεται «μὴ κλέψῃς», ἀλλὰ λαλεῖ πρὸς σαρκικὸν ἄνθρωπον, ὄντα ἄπληστον κοιλίαν ὧτα μὴ ἔχουσιν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἄλλας λογικωτάτας ἠθικὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἀγίας καὶ δικαίας ἐντολάς ἀπευθύνει, ἀλλὰ πρὸς σαρκικὸν ἄνθρωπον, ἀσθενῆ τὴν θέλησιν, καὶ ἔρμαιον τῆς ὕλης τοῦ ἐγωῖσμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ διὰ τοῦτο ὁ θεῖος καὶ ἅγιος νόμος οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν, εἰμὴ νὰ καταστήσῃ μείζονα καὶ προδηλοτέραν τὴν ἠθικὴν εὐθύνην καὶ ἐνοχλήν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ἀγνοίας πρόφασιν, ὡς ὁ θεῖος τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος πειστικώτατα ἀπέδειξεν (Ῥωμ. 2, 17 καὶ ἐφ. 7, 7 καὶ ἐφ.) ἐπήνεγκεν ὅμως ὁ νόμος τοῦτο τὸ μέγα καλόν, ὅτι κατέδειξεν,

ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν γίνεται ἠθικὸς διὰ ξηρᾶς διδασκαλίας καὶ φιλοσοφικῆς μόνον ἠθικῆς, ἀλλ' ὅτι πολλῶ δραστηριώτερα μέτα καὶ φάρμακά ἀπαιτοῦνται πρὸς ἠθικὸν βίον, ἤτοι δύνამεις θεία, φωτίζουσα τὸν νοῦν, ἐνισχύουσα τὴν θέλησιν, καὶ καθαρίζουσα τὴν καρδίαν, πρὸς δὲ καὶ τέλειον ἠθικὸν πρότυπον ἱστορικοῦ ἀναμαρτήτου προσώπου, πρὸς ὃ νὰ ῥυθμίζωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς σκέψεις, λόγους καὶ πράξεις· διότι οὐδεμία διδασκαλία πειστικωτέρα καὶ σκοπιμωτέρα τῆς διὰ τοῦ παραδείγματός πάνσεβάστου καὶ προσφιλοῦς διδασκάλου.

Ταῦτα δὲ πάντα ἐδόθησαν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τῆς δευτέρας τελείας ἀποκαλύψεως τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἠγαπημένου Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Πατρός, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις πληρώσας τὴν μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, συμφωνηθεῖσαν ποινὴν τῆς ἁμαρτίας διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, ἤρε τὴν ἀνίκανότητα τοῦ γένους ἡμῶν πρὸς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν, καὶ ἀνέλαβε νὰ χρηγήσῃ τοῖς παραδεχθησομένοις τὸ ὑπὲρ αὐτῶν τελεσθὲν ἔργον πιστοῖς τὴν θεϊαν χάριν καὶ δύνάμιν, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος καθαρίζεται, δικαιούται, φωτίζεται, ἁγιαζεται καὶ διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐν ἐμπνέει τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰς τοὺς ἀναγεννηθέντας πιστοὺς διαθερμαῖνον τὴν καρδίαν αὐτῶν καὶ ἀνυψοῦν καὶ ἐλκύον πρὸς τὸν πνευματικὸν κόσμον, κατορθοῖ νὰ καθυποτάξῃ τὴν σάρκα εἰς τὸ πνεῦμα καὶ ζήσῃ ὡς ἠθικὸς ἄνθρωπος. Ἡ ἐπενέργεια δ' αὕτη τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐστὶν ὁ πρῶτιστος καὶ ἀπαραίτητος τοῦ ἠθικοῦ βίου ὁρος καὶ παράγων· διότι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι ὅ,τι τὸ ὑδρογόρον ἐν τῷ ἀεροστάτῳ· διότι μόνον δι' αὐτοῦ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς πρὸς τὰ κάτω ἔλξεως τῆς ὕλης καὶ τῆς σαρκός, καὶ νὰ μεταρσιωθῇ εἰς πνευματικὰς καὶ ἐπουρανίους σφαίρας, ἐν αἷς πληρούμενος ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἀγαθόν, νὰ κατορθώσῃ εὐκόλως τὴν πλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἠθικῆς.

Ἴδου λοιπὸν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θεογνω-

σίας, ἣτις δὲν εἶναι μόνον φῶς, φωτίζον τὸν ἄνθρωπον περὶ τῶν ὑψίστων καὶ σπουδαιοτάτων τοῦ βίου προβλημάτων, ἀλλὰ καὶ δύναμις, μεταδιδοῦσα εἰς τὸν διὰ τῆς πίστεως ἀποβαλόντα τὴν ἀπάτην καὶ οἴησιν τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, τὸ σθένος τῆς θελήσεως, τὸ ἀπαραίτητον πρὸς κατανίκησιν τῶν κατωτέρων καὶ ἀγαθίων τοῦ πνεύματος ἐπιθυμιῶν καὶ ὀρέξεων, καὶ ἐπομένως πρὸς ἠθικὸν βίον, οὗ τινος θεμελιώδης προϋπόθεσις, ἡ θεία συνέργεια, ἥς πάλιν ὄρος ἀπαραίτητος ἡ πίστις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς θείας τῆς ἀποκαλύψεως ἀληθείας, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ ἡ εἰς αὐτὸν ἐλπίς.

Ἰδού λοιπὸν διατὶ ἠθικὸς βίος ἄνευ τῆς θείας τελείας ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἀδύνατος· καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι καὶ ἄνευ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ γίνωσιν ἠθικοί, οὐδὲν ἄλλο λέγουσιν, εἰμὴ ὅτι δύναται τὸ δένδρον νὰ παραγάγῃ καρπούς, καὶ ἀφ' οὗ κόψωσι τὰς ρίζας αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον ἵνα ἀκριβεστάτη χρησώμεθα εἰκόνη, ὅτι δύναται τὸ κλῆμα νοσοῦσης ἀμπέλου, καὶ ἄνευ θειώσεως νὰ παραγάγῃ καλοὺς καὶ εὐχύμους καρπούς· τούτου δὲ τοῦ ἰσχυρισμοῦ διάψευσιν πρόχειρον καὶ πρόδηλον παρέχει ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν ἄριστα συνώψισεν ἰδίως ἐν τοῖς δυοῖν πρώτοις κεφαλαίοις τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἑπτὰ πρώτων κεφαλαίων αὐτῆς ἀνέπτυξεν, ὁ θεῖος τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος καὶ ἣτις πληρέστατα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἡμετέρου λόγου, καταδεικνύοντα, ὅτι ἄνευ τῆς ἐν Χριστῷ θείας ἀποκαλύψεως ἄνευ πίστεως καὶ πεποιθήσεως εἰς τὰς θείας ἀληθείας καὶ τὰ δόγματα ταύτης ὁ ἄνθρωπος οὐ μόνον μένει ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας τῶν ὑψίστων περὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως καὶ προσρισμοῦ ἀληθειῶν, οὐ μόνον ἀδυνατεῖ νὰ ζήσῃ ἠθικὸν βίον, καθιστάμενος ἔρμαιον τῆς κατωτέρας αὐτοῦ φύσεως, ἀλλὰ καὶ καταβιβάζεται εἰς θέτιν χείρονα καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ζώων, ἐν οἷς εὐλόγως καὶ φυσικῶς ἡ ὑλικὴ ψυχὴ δουλεύει

τῆ ὕλη δι' ἣν ἐπλάσθη, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀθάνατον πνεῦμα δουλεύει τῆ δι' αὐτὸ πλασθείσῃ καὶ δούλῃ καὶ ὀργάνῳ αὐτοῦ ὕλη· οὕτω δὲ διάγει παρά τὴν ἑαυτοῦ φύσιν κτηνώδη βίον μηδένα ἄλλον προορισμὸν ἔχων, εἰμὴ νὰ συντελῇ, εἰς τὴν χαλάρωσιν καὶ διάλυσιν τῶν ἱερωτάτων οἰκογενειακῶν κοινωνικῶν πολιτικῶν καὶ ἔθνικῶν δεσμῶν, οἵτινες πάντες ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀποκλειστικῶς ἐδράζονται καὶ στηρίζονται· διότι καὶ ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἡ μεγίστη τῶν ἄλλων οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰμὴ ἠθικὴ κοινωνία, καθ' ὅσον ἄνευ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ πλησίον, ἐν ἡ πολιτεία προορισμὸν ἐκ Θεοῦ ἔχει καὶ δι' ὕλικῶν μέσων καὶ δυνάμεως νὰ ἐπιβάλλῃ, ἡ ἀνθρωπίνῃ κοινωνία ἠθελε φθάσει εἰς ἀποσύνθεσιν καὶ παρακμὴν καὶ καταντήσῃ ἐπίγειος κόλασις. Διὸ καὶ τὸ βαρόμετρον τῆς πολιτικῆς καταστάσεως ἐκάστου ἔθνους ἐστὶν ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ κατάστασις· ὅσῳ μείζων ἡ διαφθορά, τοσοῦτω νοσωδέστερα καὶ ἀσθενεστέρα ἡ πολιτεία, καὶ τοσοῦτω μείζους οἱ κίνδυνοι τῆς αὐτονόμου αὐτῆς ὑπάρξεως, ὡς ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου ἔθνους μεγάλη φωνὴ διδάσκει.

Ἴδου τοίνυν διατὶ ὡς ἡ φιλοσοφικὴ μεταφυσικὴ ὀφείλει παραπέμπειν εἰς τὴν δογματικὴν θεολογίαν, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ εἰς τὴν θεολογικὴν ἠθικὴν, ἥτις μόνῃ ἐξηγεῖ τὴν ἠθικὴν ἡμῶν νόσον καὶ διδάσκει τὰ μέσα τῆς θεραπείας ἡμῶν καὶ τῆς πληρώσεως τοῦ ἠθικοῦ ἡμῶν προορισμοῦ διὰ τῆς θείας δυνάμεως καὶ συνεργείας εἰς πλήρωσιν τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος, ὃ ἐστὶ τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἠθικῆς, ἥτις διὰ μόνου τοῦ φωτὸς τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως ἐτελειώθη· διότι ἡ μὲν φιλοσοφικὴ ἠθικὴ ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, τὰ καθήκοντα ἡμῶν, ἐκ τῶν διὰ τοῦ νοῦ καταδεικνυμένων σχέσεων τῆς σκοπιμότητος καὶ τῆς ἀπλῆς ἀμοιβαιότητος, ἐν ᾧ ἡ θεολογικὴ ἠθικὴ βάσιν ἔχει τὴν πλήρη καὶ τελείαν καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης, τουτέστιν ἑαυτοῦ ἀπαρνήσεως καὶ

θυσίας στηριζομένην διδασκαλίαν τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ οὐχὶ τὸν ἀτελῆ καὶ πεπερασμένον ἡμῶν νοῦν· πρὸς δὲ τούτοις ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ οὔτε τὴν διαγνωστικὴν οὔτε τὴν θεραπευτικὴν τοῦ πνεύματος δύναται ἔχειν, ὅτι μόνη ἡ ἀποκάλυψις ἀνοίγει τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ καταδεικνύει τὴν θεραπείαν αὐτοῦ· ἡ δὲ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ, ἀφιεμένη εἰς μόνας τοῦ νοῦς τὰς δυνάμεις στερεῖται τῆς πίστεως ἐλπίδος καὶ ἀγάπης ἐξ ὑποκειμένου, ὡς καὶ τοῦ θείου λόγου τῆς προσευχῆς καὶ τῶν μυστηρίων ἐξ ἀντικειμένου, τῶν μόνων ἀσφαλῶν μέσων τῆς θεραπείας τοῦ νοσοῦντος πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκαταμαχῆτων ἐλατηρίων ἠθικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ διδασκαλία περὶ καθηκόντων πρὸς τὸν ἀδυνατοῦντα ἵνα πληρώσῃ ταῦτα διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων ἀσθενῆ τὴν θέλησιν καὶ δοῦλον τῆς ἁμαρτίας φυσικὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν δὲ ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ διὰ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς «πράττε τὸ ἀγαθὸν ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ» ἐννοεῖ ἵνα συστήσῃται τὴν θεωρητικὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ καθ' ἑαυτό, τοῦ δικαίου, τοῦτο μετὰ κύρους συνίστησι καὶ ἡ χριστιανικὴ, μακαρίζουσα τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ προστίθησι τῷ ἀγαθῷ τούτῳ τὴν προσωπικότητα καὶ συνίστησι τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ προσωπικὸν τοῦτο ἀπόλυτον ἀγαθόν, τὸν Θεόν, ὡς τὸ πρῶτον καὶ ἀποτελεσματικώτατον ἐλατήριον τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ κύρος τοῦ δικαίου.

Ἐὰν τοίνυν ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐννοῇ νὰ ἀποκλείσῃ τὸν ἐγωϊσμόν, τὸ ἐγωϊστικὸν κατώτερον-σαρκικὸν συμφέρον, πρῶτη ἡ χριστιανικὴ ποιεῖ τοῦτο διδάσκουσα τὴν κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἐξ ἀγάπης ἥτις ὡς ἑαυτοῦ ἀπάρνησις καὶ θυσία ἀποκλείει πάντα ἐγωϊσμόν· ἐὰν δμως διὰ τούτου ἐννοῇ, ἵνα θῆ τὸν ἄνθρωπον εἰς τόπον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποκλείσῃ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως γνῶσιν καὶ τὴν οὐκ ἐπιβλητὴν ἀγάπην τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, παραγνώριζουσα.

οὕτω τὴν σχέσιν ἐξάρτησιν καὶ ὑποχρέωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, τότε ἀπατᾶ ἑαυτήν, ἀντικαθιστῶσα τὴν ἰδίαν ἀτελή καὶ εἰς ἀπάτην ὑποκειμένην κρίσιν, ὡς πηγὴν ἀσφαλῆ καὶ ἀπταιστον τοῦ καθήκοντος, τὴν δὲ ἰδίαν ἐγωϊστικὴν καὶ ἀντίθεον τοῦ ἰδίου ἐγωϊστικοῦ αἰσθήματος ἱκανοποίησιν ὡς τέλος καὶ σκοπὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ διώξεως, ἀντὶ τῆς ὀφειλομένης τῇ πατρικῇ ἀγάπῃ δικαίας καὶ εὐγενοῦς ἱκανοποιήσεως, καὶ οὕτως αἴρουσα τὸ σπουδαιότατον ἐλατῆριον τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἔτι τὴν ἐπιθυμίαν ἐνώσεως μετὰ τοῦ προσωπικοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ἣτις ἐγείρει καὶ τὸν νοῦν εἰς μελέτην καὶ γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν θέλησιν εἰς κατόρθωσιν αὐτοῦ. Ἡ χριστιανικὴ τοίνυν ἠθικὴ διορθοῖ καὶ τελειοῖ τὸ φιλοσοφικὸν ἐκεῖνο ἀξίωμα διδάσκουσα «πράττε τὸ ἀγαθὸν οὐ μόνον ὡς καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, τουτέστιν ὡς δίκαιον καὶ σκόπιμον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄγον εἰς τὴν μετὰ τοῦ ἀπολύτως ἀγαθοῦ, τοῦ Θεοῦ, ἔνωσιν. Ἡ δὲ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ εἰς συνιστᾷ μόνην τὴν θεωρητικὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου, ἀφαιρεῖ ἀτόπως τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀναιρεῖ οὕτω τὸ ἰσχυρότατον καὶ ἀπαραίτητον ἐλατῆριον τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὴν ἀγάπην τοῦ προσωπικοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ἡ ὑγιᾶς φιλοσοφικὴ ἠθικὴ, εἰ μὴ βούληται ἐξαπατᾶν ἑαυτὴν τε καὶ τοὺς ἀκούοντας αὐτῆς ὀφείλει παραπέμπειν εἰς τὴν τῶν ἐπιστημῶν ἀκροτάτην τὴν Θεολογίαν, ἧς ἐρχόμεθα νῦν δεῖξαι τὴν σχέσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας, ὅπως γένηται κατάδηλος ἡ θέσις ἐκάστης ἐν τῷ τῆς ἐπιστήμης ἱερῷ καὶ ὁ χαρακτήρ· ὅτι ἰδίως μὲν ἐπιστῆμαι αἱ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ αἰτίαι τῶν ὄντων ἀναζητοῦσαι καὶ ἀνευρίσκουσαι Θεολογία καὶ Φιλοσοφία· μετὰ λόγου δ' ἐμπειρία πᾶσαι αἱ λοιπαὶ αἱ περὶ ὑποτελεῖς καὶ δευτερευούσας ἀρχὰς καὶ αἰτίας ἀσχολούμεναι καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων τὰς πρώτας αὐτῶν ἀρχὰς ἀρυόμεναι.

Β. Σχέσις τῆς θεολογίας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀμφοτέρων πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας.

Θεολογία ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη τῆς χριστιανικῆς θρησκείας· θρησκεία δ' ἐστὶ τὸ ἄθροισμα τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, εἰς ἃς ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ νοῦς καρδίας καὶ θελήσεως ἔρχεται πρὸς αὐτόν, τουτέστιν ἡ γνῶσις ἀγάπη καὶ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Ἡ θεολογία τοίνυν ὡς θεωρητικὴ ἐπιστήμη πρῶτον καὶ κύριον σκοπὸν προτίθεται τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς αἰτίας ἡμῶν, καθ' ὅσον μόνον διὰ ταύτης δυνάμεθα τελῶς ἐπιγνῶναι ἑαυτοὺς ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς αἰτίας ταύτης ἣτις ἐδημιούργησεν ἡμᾶς καὶ ἐπομένως καὶ ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος ἡμῶν ἐν ταύτῃ τῇ αἰτίᾳ ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξηγοῦνται καὶ κατανοοῦνται· κατὰ τοῦτο τοίνυν τὸ θέμα ταύτης συμπίπτει μετὰ τῆς φιλοσοφίας· ὅτι αἰτία μὲν ἀμφοτέρων ἡ τοῦ εἶδέναι ὄρεξις, σκοπὸς δὲ ἡ γνῶσις ἡμῶν αὐτῶν· τοῦτο δὲ τὸ γνῶθι σαυτὸν προϋποτίθησι τὴν γνῶσιν τῶν τεσσάρων ἀρχῶν ἢ γενικῶν κατηγοριῶν, τῆς αἰτίας, τῆς ὕλης τοῦ εἶδους καὶ τοῦ σκοποῦ ἡμῶν· ἰδίως ὁμοίως τῆς αἰτίας ἐξ ἧς τὰ λοιπὰ κατανοοῦνται· ἐπίστασθαι γὰρ οἴομεθα κατ' Ἀριστοτέλη (Ἰστέρ. ἀναλυτ. 2, 11) ὅταν εἰδῶμεν τὴν αἰτίαν.

Καὶ ἡ θεολογία τοίνυν καὶ ἡ φιλοσοφία τελικὸν ἔχουσι σκοπὸν τὸ γνῶθι σαυτὸν, ὅπερ μόνον διὰ τοῦ γνῶθι τὴν αἰτίαν σου, τὸν Θεόν, ἐπιτυγχάνεται καὶ διὰ τοῦτο ἀμφότεραι ζητοῦσι γνῶναι τὸν Θεόν, ἢ μᾶλλον τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. 1, 19)· ὅτι ὁ Θεὸς πνεῦμα ἄπειρον καὶ ἀκατάληπτον καθ' ἑαυτό, ἐκ μόνης δὲ τῆς ἀποκαλύψεως ἑαυτοῦ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ τῆς αὐτοαποκαλύψεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καθίσταται γνωστός· καὶ τὸ μὲν πρῶτον τούτων ἐστὶν ἡ ἀποκλειστικὴ πηγὴ τῆς φιλοσοφίας, ἡ ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ δεύτερον ἡ σπουδαιότατη πηγὴ τῆς θεολογίας, ἣτις ἀνοίγει ἀσυγκρίτως εὐρύτερον ὄριζοντα

τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι· ὅτι ὁ ἄπειρος δημιουργὸς ἀσυγκρι-
τως ἀνώτερος τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ δεύτερον ὅτι τὰς περὶ
ἡμῶν βουλάς τοῦ Θεοῦ μόνος ὁ Θεὸς γινώσκει καὶ δύνα-
ται ἀσφαλῶς καταστῆσαι γνωστάς· θρασύταται δὲ τυγγά-
νισιν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἐὰν νομίζωσιν ὅτι δύνανται
λαβεῖν ἄμεσον καὶ ὁπωσοῦν ἐπαρκῆ γνῶσιν τῶν θείων πραγμά-
των ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῶν φαινομένων αὐτῆς, ἀνερευνῶσαι
ταῦτα· τοῦτο γὰρ εἶη ἂν τὸ αὐτό, ὡς εἰ ὁ ῥάπτης ἢ ὁ ὑπο
δηματοποιὸς τίνος τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν Ἀλεξάνδρου, Καίσαρος
καὶ τῶν τριούτων, ᾤετο καλῶς γινώσκειν τὰς βουλάς αὐτοῦ,
ἅτε λαβὼν τὸ μέτρον τοῦ σώματος ἢ τοῦ ποδὸς αὐτοῦ· διὸ
καὶ καταγέλαστοι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ὅταν νομίζωσιν ὅτι
δύνανται ἀντικαταστήσαι τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν Θεολογίαν
ἢ καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἀξιοῦσαι τὸ δυνατόν τῆς ἐκ τῆς ὕλης
κατανοήσεως τοῦ ἀπείρου καὶ τελειοτάτου πνεύματος, οὔτινος
ἀτελῶς μόνον ιδιότητές τινες ἐν τῇ ὕλῃ ἀποκαλύπτονται καὶ
αὐταὶ δ' ἀνήκουσιν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν ὡς καθ' ὅλου
μαρτυρία τῆς ὕλης καὶ κτίσεως περὶ τοῦ κτίστου αὐτῆς.

Ἐκ τῶν δύο τοίνυν ἐπιστημῶν, τῶν ἐρευνωσῶν διὰ τοῦ νο-
δὸς τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἢ μὲν φιλοσοφία κατέχει τὴν
ἔξω τοῦ ἀδύτου ἱεροῦ τῆς αὐτοαποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ θέσιν,
καὶ ζητεῖ ἵνα διὰ τοῦ πεπερασμένου ἀνθρωπίνου λόγου ἐννοήσῃ
τὸ ἄπειρον πνεῦμα ἐκ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀτελοῦς ἀποκαλύ-
ψεως αὐτοῦ· ἢ δὲ θεολογία μόνη εἰσέρχεται εἰς τὸ ἐσώτερον
τοῦ καταπετάσματος, εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ὅπως λάβῃ λόγον
Θεοῦ, τὴν αὐτοαποκάλυψιν τοῦ ἀπείρου καὶ αἰωνίου δημιουρ-
γοῦ, καὶ κατανοήσασα ταύτην διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ φωτιζομένου
ἀνθρωπίνου λόγου, ἐξηγήσῃ τῷ κόσμῳ, καταδεικνύουσα τὴν
συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς ὅσα ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἐκ τῆς ἑαυτοῦ
τε καὶ τοῦ κόσμου ἐρεύνης καὶ πείρας· κατώρθωσεν ἵνα γνωρίσῃ.

Καὶ ἡ θεολογία τοίνυν καὶ ἡ φιλοσοφία τὴν αὐτὴν αἰτίαν
καὶ σκοπὸν ἔχουσι· πρὸς δὲ καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος· ὅτι ἀμφοτέρω

ζητοῦσι νοῆσαι καὶ ἐξηγήσαι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, ἢ μὲν τὴν ἐν τῇ φύσει, ἢ δὲ τὴν ὑπερφυσικὴν· διαφέρουσι δὲ μόνον, ὡς δῆλον ἐξ ὧν εἶπομεν, κατὰ τὴν ὕλην· ὅτι ἡ μὲν θεολογία ὕλην ἑαυτῆς ἔχει τὴν αὐτοαποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ τελέως ἐπαρκῆ πρὸς κατανόησιν τοῦ ἔργου καὶ τοῦ σκοποῦ ἡμῶν καὶ τῶν μέσων δι' ὧν δυνάμεθα ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸν σκόπον τοῦτον· ἡ δὲ φιλοσοφία τὴν ἐν τοῖς κτίσματιν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, ὅλως ἀνεπαρκῆ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ καὶ προορισμοῦ ἡμῶν· καθ' ὅτι ἐκ ταύτης δυνάμεθα μὲν ἵνα ἐννοήσωμεν ὅτι ἔστι Θεὸς πάντορος πανάγαθος καὶ παντοδύναμος αἰτίος ἡμῶν καὶ ποιήσας ἡμᾶς κατ' εἰκόνα εἰς τὸ γενέσθαι διὰ τῆς ὁμοιώσεως μετόχους τῆς μακαρίας αὐτοῦ ζωῆς, οὐδόλως ὅμως ἐννοοῦμεν τὴν διαφθορὰν ἡμῶν καὶ ἀδυναμίαν εἰς τὸ ἐφικέσθαι τοῦ προορισμοῦ τούτου, καὶ ἐγκατάλειψιν ἂν τελείαν ἐφοβούμεθα, εἰμὴ τὴν βουλήν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ τὰ ἐν τῇ αὐτοαποκαλύψει μαρτυρούμενα εἶχομεν, ἅτινα καὶ φωτίζουν ἡμᾶς τελέως περὶ τῆς αἰτίας τῆς διαφθορᾶς καὶ ἀδυναμίας ἡμῶν ταύτης πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ προορισμοῦ ἡμῶν καὶ δεικνύουσι τὴν μόνην ἀσφαλῆ καὶ ὑπὸ τῶν αἰώνων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ὡς ἄπταιστον μαρτυρουμένην θεραπείαν καὶ διόρθωσιν τῆς διαφθορᾶς καὶ ἀδυναμίας ἡμῶν διὰ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ.

Διὰ τοῦτο τοίνυν ἡ μὲν φιλοσοφία μηδεμίαν δυναμένη εὐρεῖν λύσιν τοῦ αἰνίγματος τοῦ βίου, τῆς ἀδυναμίας εἰς γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς διαφθορᾶς ἡμῶν, καταλήγει, εἴαν μὲν ἢ εἰλικρινῆς καὶ ἐπιστημονικῆ εἰς ὁμολογίαν ἀγνοίας καὶ ἀπορίας, ἣν μόνον ἐκ τῆς θείας αὐτοαποκαλύψεως καὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης τῆς ταύτην ἐρμηνευούσης λύει· εἴαν δὲ πεφυσιωμένη καὶ ἀγυρτικῆ, μὴ βουλομένη τὴν ἰδίαν ἀγνοίαν ἀνομολογῆσαι, εἴτε ἀρνεῖται τὸ ψηλαφητὸν τῆς διαφθορᾶς γεγονὸς καὶ ἐπομένως τὴν ἀληθῆ ψυχολογικὴν παθολογήσιν, ἣν καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἀνθρώπων συναισθάνεται

καὶ ὁμολογεῖ ὡς γεγονὸς πρόδηλον, καὶ ὑπολαμβάνουσα τὸν ἄνθρωπον ὑγιᾶ διδάσκει ἀνωφελεῖ καὶ ἐπιβλαβῆ τῇ καταστάσει αὐτοῦ, εἴτε καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τολμᾷ φλυαρεῖν καὶ ἀρνεῖσθαι καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν προσωπικότητα, ἣν αὐτὴ ἡ δημιουργία ἡμῶν καὶ τοῦ κόσμου ἀπαραιτήτως ἀπαιτεῖ καὶ ἐκτρέπεσθαι εἰς τὴν ἑμῶν τοῦ θείου πανθεισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ, οὗς ἡ κοινοτάτη πνευματικὴ ἡμῶν πείρα καταγελά (παράβαλε τὸν λόγον ἡμῶν τῆς 30 Ἰανουαρίου 1878 περὶ τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς πίστεως καὶ ὡς γνώσεως ἐν ᾧ λέγομεν.

Ὅπως δὲ καταστῆ πρόδηλος ὁ τριῦτος χαρακτήρ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνάγκη νῦν νὰ συγκρίνωμεν πρὸς αὐτὸν ὅλα τὰ λοιπὰ θρησκευτά καὶ φιλοσοφήματα, ἅτινα συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα τρία συστήματα, τὰ ὅποια μόνον πληρῶς τοῦ χριστιανισμοῦ ὑφίστανται πρὸς ἐξήγησιν τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι τὸν θεισμόν, πανθεισμόν καὶ ὕλισμόν. Ἐκ τῶν τριῶν δηλαδὴ τούτων πολεμίων τῷ χριστιανισμῷ συστημάτων ὁ μὲν θεισμὸς κατὰ τοῦτο συγγενεῦει μᾶλλον τῶν ἄλλων πρὸς τὸν χριστιανισμόν, καθ' ὅσον καὶ αὐτὸς παραδέχεται προσωπικὸν Θεὸν ἔξω καὶ ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ τούτου κόσμου, ὃν ἐδημιούργησε· διαφέρει ὅμως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀρνεῖται τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀποκάλυψιν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἠγαπημένου αὐτοῦ υἱοῦ· ἠναγκασμένος δ' ὢν ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ παραδεχθῆ, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἔθνη, τὴν νουθεσίαν κατὰ τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὀφείλει κατὰ συνέπειαν νὰ δεχθῆ, ὅτι ὁ Θεός, ὡς ἄλλως πατρῶς καὶ οὐχὶ πατήρ, ἀφῆκε τὸ ἴδιον πλάσμα ἔκθετον, χωρὶς νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐξηρτημένης καταλλαγῆς καὶ θεραπείας αὐτοῦ· διὰ τοῦτο δὲ ὁ Θεὸς τοῦ θεϊσμοῦ, ὁ Θεὸς τοῦ Καίρη ἐστὶ Θεὸς ἄδικος καὶ ἄσπλαχνος καὶ ἐπομένως οὐ Θεός, διότι οὐδόλως ἐφρόντισε περὶ τοῦ ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς ἐπιμελείας αὐτοῦ ἔχοντος πλάσμα αὐτοῦ, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸ ἔρμαιον τῆς ἀπάτης τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀμαρτίας· ὥστε ἀνα-

καίως ὁ θεϊσμός, ὡς ἄρνησις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ καθαρὰ ἀθεΐα, ὅπως καὶ ὁ πανθεϊσμός καὶ ὁ ὕλισμός· ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ θρησκείᾳ, ἣτις οὔτε Θεὸν ἀγαθὸν καὶ δίκαιον ἔχει, οὔτε καταλλαγὴν καὶ ἐνίσχυσιν παρ' αὐτοῦ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως καὶ θεραπείαν δύναται νὰ παρουσιάσῃ, ἀδύνατός ἐστὶν ἀληθῆς ἠθικὸς βίος.

Ὁ δὲ πανθεϊσμός πάλιν ἐστὶν ὁ τὸν κόσμον θεὸν ὑπολαμβάνων καὶ αἰτίαν, μᾶλλον δ' εἰπεῖν τὸ ὅλον, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ μέρους τοῦ σύμπαντος· τοῦτο δὲ ἀφ' ἐνὸς μὲν προσκρούει ἀντικρὺς εἰς τὴν πνευματικὴν ἡμῶν πεῖραν, τὴν ἄμεσον καὶ πρῶτην τῆς πνευματικῆς γνώσεως πηγὴν, καθ' ὅσον ἕκαστος ἡμῶν τῶν μόνων ἐν τῷ κόσμῳ πνευματικῶν ὄντων, τῶν ἐχόντων αὐτοσυνειδησίαν ἐλευθερίαν καὶ προσωπικὴν ὑπαρξίν, ἔχει συνειδήσιν τῆς ἰδίας ἐν χρόνῳ δημιουργίας ἐκ τινος πνευματικῆς ὑπερκοσμίου αἰτίας καὶ τῆς ἰδίας ἀνεξαρτήτου παντὸς ἄλλου ὄντος ὑπάρξεως, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀναιρεῖ καὶ τὸ δυνατόν τῆς ὑπάρξεως ἠθικοῦ βίου· διότι ὁ βίος οὗτος δεῖται, ὡς εἶδομεν, προσωπικοῦ Θεοῦ καταλλάττοντος ἐαυτῷ καὶ ἐνισχύοντος τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον· κατὰ δὲ τὸν πανθεϊσμόν ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ μέρος τῆς θεότητος, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐνεργεῖ κατὰ νόμους αἰωνίους, νόμους ἀνάγκης καὶ ἐπομένως καὶ αὐτός ἐστὶν ἀγαθὸς καὶ ὅτι πράττει ἐστὶ καλόν· καὶ οὕτω πᾶσα διάκρισις καλοῦ καὶ κακοῦ, ἀγαθοῦ καὶ αἰσχροῦ, χρηστοῦ καὶ βδελυροῦ δὲν ὑφίσταται κατὰ λογικὴν συνέπειαν ἐν τῷ πανθεϊσμῷ, ὅστις ἄλλως τε μὴ δεχόμενος καὶ αὐτοτελεῆ καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ πνεύματος ὑπαρξίν, ἀλλὰ θεωρῶν αὐτό, ὡς οἱ Στωϊκοί, σπερματικὸν λόγον, τὸ ἐκλεκτότατον δηλ. μέρος τῆς ὕλης, τουτέστι τὸ ζωοποιοῦν καὶ ζωογονοῦν ταύτην, καταντᾷ εἰς τὸν ὕλισμόν, εἰς ὃν σήμερον πάντα τὰ ἀντιχριστιανικὰ πνεύματα ἀποκλίνουσι, διότι οὗτος θηρεύει τὸ ἡδύ, εἰς ὃ ἄγει πλατεῖα πύλη καὶ εὐρύχωρος ὁδός, ἐν ᾧ ὁ χριστιανισμὸς θηρεύει τὸ ἀγαθόν, εἰς ὃ ἄγει στενὴ πύλη καὶ τεθλιμμένη ὁδός.

Ὁ ὕλισμός δ' οὗτος, ἡ λέπρα αὕτη τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος οὐ μόνον ἀντιφάσκει, ὡς καὶ ὁ πανθεισμός, πρὸς τὴν κεινοτάτην τοῦ ἀνθρώπου πείραν, καθ' ἕσπον ὁ ἄνθρωπος, ὡς καὶ προηγουμένως εἶπομεν, μὴ δυνάμενος νὰ γνωρίσῃ ὡς ὁ Θεός, τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων ἡ εἶσιν, ἐπιγινώσκει ταῦτα ἐκ τῶν ἰδιοτήτων καὶ δυνάμεων αὐτῶν· ὅπου δ' ἀντιλαμβάνεται διαφόρων ἢ ἀντιφατικῶν ἰδιοτήτων, ἐκεῖ συμπεραίνει καὶ διαφορὰν ἢ διακριτικὴν οὐσίας· κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν ἔφθασεν εἰς τὴν στοιχειώδη καὶ θεμελιώδη διάκρισιν δύο οὐσιῶν, τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος, καθ' ὅσον ἐν τούτῳ μὲν βλέπει τὴν ἰδιότητα τῆς αὐτοσυνειδησίας ἐλευθερίας καὶ προσωπικῆς ὑπάρξεως, ἐν ἐκείνῃ δ' ὄργανον ἄνευ συνειδήτεως εἰς νόμους ἀνάγκης ὑποκείμενον καὶ ἐπομένως ὅλως διάφορον τοῦ πνεύματος οὐσίαν· ταύτην λοιπὸν τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως ἀρνούμενος ὁ ὕλισμός, καὶ θεωρῶν προῖόν τῆς ἀσυνειδήτου καὶ ἀνελευθέρου ὕλης τὰς λογικὰς καὶ ἐλευθέρους λειτουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καταδείκνυται λογικῶς μωρὸς γελοῖος καὶ ἐθελουσίως τυφλώτων, καθότι ἀποδίδωσιν εἰς τὴν ὕλην, ὅ, τι αὕτη οὔτε ἔχει κατὰ τὴν πείραν, ἣν αὐτῆς λαμβάνομεν, οὔτε δύναται νὰ ἔχη, διότι τοῦτο ἠθέλην ἀντιφάσκει πρὸς τὰς ἰδιότητας αὐτῆς, καὶ οὐσία ἀντιφατικὰς ἔχουσα ἰδιότητος ἐστὶ τραγέλαφος, ἀνύπαρκτον δηλαδὴ φαντασιοκόπημα· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεωρία ἐκείνη, ἣν πάντες νῦν οἱ μαμμάκυθοι τῶν ἀγυιῶν ἀνὰ στέμα ἔχουσι, χωρὶς νὰ γνωρίζωσι τί ἐστίν, ἡ τῆς ἐξελίξεως καὶ μεταμείψεως τῶν εἰδῶν τοῦ Darwin καὶ τῶν ὁμοφρονούντων αὐτῷ ἐστὶ μωρὰ ἄτοπος καὶ γελοία, διότι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ζητοῦσιν ἐκ τῆς τοῦ σώματος ὁμοιότητος νὰ ἀποδείξωσι τὴν ταυτότητα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου, λησμονοῦντες τὸ ἀνυπέβλητον χάσμα, ὅπερ δημιουργεῖ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἡ πνευματικὴ προσωπικότης, τουτέστιν ἡ αὐτοσυνειδησία ἐλευθερία καὶ προσωπικὴ ὑπάρξις· καὶ ἀνδμως ὑπετίθετο πιθανὴν ἐν τῇ ὕλικῇ φύσει ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις

ἢ μετὰ μείψις τῶν εἰδῶν ὁ συλλογισμὸς τῆς κοινῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τοῦ σώματος αὐτοῦ πρὸς τὸ τῶν ζώων, ἤθελεν εἶσθαι ὡς ἐὰν ἐζήτει τις νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἄνθρωπος φέρων λευκὸν ὑποκάμισον ἐγεννήθη ἐκ τοῦ ὠοῦ τῆς ὄρνιθος, διότι καὶ τὸ ὠὸν τοῦτο εἶναι λευκόν. ἢ ὅτι ὁ ἀνδρὶας τοῦ Κοραῆ ἐγέννησε τὸν Κοραῆν, διότι ὁμοιάζει πρὸς ἐκεῖνον· οἱ τοιοῦτοι συλλογισμοὶ καθιστῶσι τοὺς ποιοῦντας αὐτοὺς χλεύην καὶ αὐτῶν τῶν νηπίων· καὶ περὶ τῆς ἄλλης δ' ἐν τῇ ὕλικῇ φύσει ἀληθείας τῆς ὑποθέσεως ταύτης τοῦ Darwin οὐδὲ ὅλως δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν θεωροῦντες τὰ πράγματα· διότι τῆς ὕλης κατὰ τὰς δοξασίας αὐτῶν αἰωνίου οὔσης καὶ ἐπομένως εἰς νόμους αἰωνίους καὶ ἀμεταβλήτους ὑποκειμένης ἡ ἐξέλιξις ἢ μετὰ μείψις τῶν εἰδῶν δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ εἶναι νόμος διαρκῆς καὶ αἰώνιος, καὶ ἐπομένως ὤφειλεν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐξακολουθῇ καὶ σήμερον λειτουργῶν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ γενικότητι· οὐδὲν ὅμως παράδειγμα τοιαύτης γενικῆς καὶ συστηματικῆς ἐν τῇ φύσει ἐργασίας ἔχουσιν οἱ ὕλισται οὔτοι, ἀλλὰ μόνον ὀλίγιστα καὶ στερεότυπά τινα παραδείγματα, ἐξαιρέσεις τινὰς πρὸς χλεύην μᾶλλον ἢ ἀπόδειξιν τῆς θεωρίας αὐτῶν, αἵτινες οὐδὲ ὅλως δικαιολογοῦσι τὰ γενικὰ συμπεράσματα, ἅτινα οἱ σοφοὶ οὔτοι ἐξάγουσι· πρέπει δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἀδίκως καὶ παραλόγως καταφέρονται κατὰ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας ὡς παρεμβαλλούτης προσκόμματα εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν θεωριῶν αὐτῶν· διότι καὶ ἡ θεολογία ὡς καὶ ἡ κοινὴ συνείδησις τῶν ἀνθρώπων πάσας τὰς καθαρῶς ἀποδεδειγμένας ἐπιστημονικὰς ἀληθείας ἀποδέχεται καὶ καθιστᾷ κτῆμα ἑαυτῆς· μόνον δὲ τὰς αὐθαιρέτους καὶ γελοίας ὑποθέσεις, δι' ὧν αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐξέρχονται τοῦ κύκλου αὐτῶν καὶ ἀποφαίνονται ἐναντίον τῆς κοινοτάτης πείρας, καὶ ἡ θεολογία ὡς καὶ ἡ κοινὴ συνείδησις τῶν ἀληθῶς λογίων ἀνδρῶν, ὁ ἀδέκαστος κριτῆς πάσης ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, δικαίως ἀποκρούουσι

καὶ χλευάζουσιν. Ἐὰν δὲ ὁ ὕλισμὸς ἐν τῇ θεωρίᾳ αὐτοῦ ἐστὶν ἀναίρεσις τῆς κοινοτάτης ἐπιστημονικῆς πείρας, ἐν τῇ πράξει αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον καταδείκνυται ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἀντιφάσει καὶ μωρίᾳ, ὥστε νὰ καταστῇ χλεύη καὶ περίγελως τοῦ κόσμου· διότι θεωρῶν ὡς ὑπάρχουσιν μόνην τὴν ὕλην, ἣτις ὑπὸκειται εἰς νόμους ἀνάγκης, οὐκ εἶλεται ἐξ ἀνάγκης νὰ παραδεχθῇ ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ κατὰ τοιοῦτους ἀναγκαίους νόμους καὶ ἐπομένως ὅτι μὴ ἔχων ὡς ὅλα τὰ ζῶα ἐλευθερίαν, δὲν ἔχει οὔτε εὐθύνην, οὔτε ἠθικὸν βίον· καὶ τότε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κτήνος ὢν, ἐξ ἀνάγκης δὲν δύναται εἰμὴ νὰ πράττῃ τὰ τοῦ κτήνου, ἦτοι νὰ σκιρτᾷ μὲν ὡς ταῦρος, λακτίζῃ δὲ ὡς ὄνος, μνησικακῇ δὲ ὡς κάμηλος καὶ γαστριμαργῇ μὲν ὡς ἄρκτος, ἀρπάζῃ δὲ ὡς λύκος, πλήττῃ δὲ ὡς σκορπίος, ὑπουλος δ' ἢ ὡς ἀλώπηξ, χρεμετίζῃ δ' ἐπὶ γυναιξίν ὡς ἵππος θηλυμανῆς κατὰ τὴν ζωηροτάτην τοῦ Χρυσορρήμονος εἰκόνα. Τοιοῦτος ἐξ ἀνάγκης, δοῦλος δηλαδή ὅλων αὐτοῦ τῶν σαρκικῶν παθῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὕλισμοῦ, ὅστις, ἐν ᾧ διὰ τῆς θεωρίας αὐτοῦ ἀνατρέπει τὴν θεμελιώδη βάσιν τοῦ ἠθικοῦ βίου, ἔχει καὶ τὴν ἀναίδειαν καὶ ἀναισχυντίαν, ἐπειδὴ κατανοεῖ ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ ὀδηγοῦσι κατ' εὐθείαν εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀποσύνησιν καὶ τὸ πετρέλαιον, νὰ ψελλίζῃ ἀρχὰς δῆθεν καὶ σύστασιν ἠθικῆς καὶ ἐναρέτου βίου, οὔτινος ὅσον τῷ ἐπ' αὐτῷ ἀνέτρεψε τὴν βάσιν καὶ κατέστησεν ἀδύνατον. Ὁ ὕλισμὸς οὗτος εἶναι ὁ μόνος ἀληθῆς ἐχθρὸς τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ ἀπειλῶν νὰ καταστρέψῃ πάντα πολιτισμὸν καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς γείρονα τῆς ἀγρίας αὐτοῦ καταστάσεως· διότι διὰ τοῦ ἐγωῖσμοῦ καὶ τῆς διαφθορᾶς ἀφρεύκτως καταστρέφει καὶ ὅ,τι ἀγαθὸν αἰσθημα, ὡς ἐνστικόν, περιεσώθη εἰς αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγρίᾳ καταστᾶσει, καὶ καθιστάνει οὕτω τὸν ἄνθρωπον ἀποφώλιον καὶ εἰδεχθὲς τέρας κακίας καὶ κακοηθείας».

Ἡ φιλοσοφία τοίνυν ἢ θέλουσα εἶναι ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ εἶλεται

ὁμολογεῖν ὅτι προβαίνει μέχρι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ προορισμοῦ ἡμῶν ὡς πνευματικῶν ὄντων τοῦ ὁμοιωθῆναι αὐτῷ δι' ἀγίου βίου καὶ συζῆσαι αὐτῷ· τὰ δὲ περαιτέρω ἀδυνατεῖ νοῆσαι ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ παραπέμπει εἰς τὴν Θεολογίαν τὴν ἐκ τοῦ θείου λόγου διδάσκουσαν τὸ μόνον μέσον δι' οὗ οὐ δυνάμεθα ἐλθεῖν εἰς κοινωνίαν τῷ Θεῷ καὶ πληρῶσαι τὸν προορισμὸν ἡμῶν· τότε δὲ μόνον ἡ φιλοσοφία ἐστὶν ἐπιστήμη, ἅτε νοήσατα καὶ διδάσκουσα τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ· ἄλλως δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰμὴ κενὴ ἀπάτη, ὡς ὁ Ἀπόστολος (Κολ. 2, 8) δικαίως χαρακτηρίζει αὐτήν, κρίνων ἐκ τοῦ πλείστου τὸ ὄλον, τυφλοῦσα ἀντὶ τοῦ φωτίζειν καὶ καταστρέφουσα ἀντὶ τοῦ σώζειν τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς· τίς οὖν αὕτη ἡ σοφία, ὅταν, ὡς λέγει ὁ θεῖος Χρυσόστομος, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν μὴ εὐρίσκη; οὐχὶ μωρὰ καὶ ἄσοφος σοφία καὶ δοκησισοφία;

Ἡ σχέσις τοίνυν τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν ἐστὶν ἡ τοῦ εὐρέτου τοῦ προβλήματος τῆς ὑπάρξεως πρὸς τὸν λύτην, ἡ τοῦ ἰχνηλάτου πρὸς τὸν ζωοῦντα, ἡ τοῦ κατέχοντος τὴν ἀλήθειαν πρὸς τὸν αἰεὶ ζητοῦντα κατὰ τὸ *philosophia veritatem quaerit, theologia invenit*.

Πλὴν δὲ τῆς φιλοσοφίας οὐδεμία ἕτερα ὑπάρχει ἐπιστήμη τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν ἐρευνητική, ἀλλὰ δευτερευουσῶν μόνων καὶ ἀμέσων αἰτιῶν τῶν καθ' ἕκαστα φαινομένων καὶ ἐπομένως οὐ δύναται συγκριθῆναι πρὸς ἑκατέραν τῶν ἐπιστημῶν τούτων καὶ ὀφείλει παραλαβεῖν ἐκ τούτων τὰς πρώτας ταύτας ἀρχὰς ὡς τι δεδομένον καὶ ἔσται μὲν οὕτως ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἐὰν τὰ ἀληθῆ πορίσματα λάβῃ, ἐν τῷ ψεύδει δὲ καὶ τῇ διαστροφῇ τῶν ἰδίων γνώσεων, ἐὰν τὰ ψευδῆ λάβῃ. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἐπιστήμαι ἐρευνητικαὶ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἐγκοσμίων πραγμάτων καὶ φαινομένων, ἤτοι α') ἡ καθολικὴ ἱστορία, ἐφ' ὅσον τοῦ ὀνόματος ἀξία, τῶν φαινομένων καὶ σχέσεων τοῦ καθ' ὄλου τῆς ἀνθρωπότητος βίου, οὗ πειρᾶ-

ται ἐξηγήσασθαι τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπὸν. β'.) ἡ φιλοσοφία ἢ ἀξία καλεῖσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τῶν φαινομένων καὶ σχέσεων τοῦ καθ' ὅλου βίου τῶν κλασικῶν ἐθνῶν Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων γ'.) ἡ νομικὴ καὶ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ τῶν σχέσεων καὶ φαινομένων τοῦ πολιτικοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἰδιωτικοῦ βίου δ'.) ἡ ἰατρικὴ τῶν φαινομένων τοῦ σωματικοῦ βίου καὶ ε'.) αἱ φυσικαὶ καὶ φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι (ζωολογία, βοτανικὴ, φυσικὴ, χημεία, μαθηματικὴ, ἀστρονομία κτλ.) τῶν σχέσεων καὶ φαινομένων τῆς αἰσθητῆς καὶ ὑλικῆς φύσεως, διὰ τοῦτο πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι αὗται τελοῦσιν ἐν ὑπάλληλῳ σχέσει καὶ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, αἵτινες χορηγοῦσιν αὐταῖς τὸν κρῖκον, δι' οὗ δύνανται ἵνα γενικεύσωσι τὰ μερικὰ ἐξαγόμενα ἑαυτῶν καὶ οἰκοδομήσωσιν ὑπόθεσιν γενικὴν ἐξηγοῦσαν τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἐμπειρικῆς αὐτῶν ἐρεύνης ἐξαγόμενα, ἅτινα μόνον διὰ τῶν ἀνωτέρων καὶ γενικωτέρων αἰτίων κατανοοῦνται ὡς διδάσκει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν βιβλ. α'. κεφ. β'. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ λέγων «Ὁ γὰρ τὸ ἐπίστασθαι δι' ἑαυτὸ αἰρούμενος τὴν μάλιστα ἐπιστήμην μάλιστα αἰρήσεται· μάλιστα δ' ἐπιστητὰ τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἷτια· διὰ γὰρ ταῦτα καὶ ἐκ τούτων τὰλλα γνωρίζεται, ἀλλ' οὐ ταῦτα διὰ τῶν ὑποκειμένων.» "Ὡστε μόναι καὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ ἐπιστῆμαι αὗται οὐδὲν ἕτερόν εἰσιν ἢ μετὰ λόγου ἐμπειρία· γίνονται δ' ἐπιστήμη διὰ τῶν πορισμάτων τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας· ὥστε πᾶσαι αὗται τυγχάνουσιν ὑπάλληλοι τῶν δύο τούτων, τῶν συναλλήλων μὲν τὴν αἰτίαν τὸ εἶδος καὶ τὸν σκοπὸν, διαφερουσῶν δὲ μόνον κατὰ τὴν ὕλην, ἅτε τῆς μὲν φιλοσοφίας τὴν πρώτην καὶ στενωτέραν ἐν τῇ φύσει ἀποκάλυψιν ὕλην ἑαυτῆς ἐχούσης, τῆς δὲ Θεολογίας τὴν ὑψηλὴν καὶ εὐρεῖαν αὐτοαποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ ἧς καταδικνύει τὴν ἀλήθειαν ἐκ τοῦ τελέως ἐξηγεῖν ταύτην τὰ ἀνώτατα πνευματικὰ τοῦ βίου φαινόμενα.

Διὰ τοῦτο τοίνυν ἡ μὲν ἱερὰ Θεολογία ἔχει τὰ πρεσβεῖα ἐν

ταῖς ἀδελφαῖς αὐτῆς ἐπιστήμαις, ἡ πρεσβυγενῆς καὶ ἀκροτάτη αὐτῶν τυγχάνουσα· μετ' αὐτὴν δὲ Πρύτανις τῶν ἐπιστημῶν ἡ φιλοσοφία· πᾶσαι δ' αἱ λοιπαὶ λαμβάνουσι τὴν σειράν αὐτῶν κατὰ τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν, ὅπερ ὄσω πνευματικώτερον, τοσοῦτω ἀνώτερον· ὥστε προηγεῖται μὲν ἡ ἱστορία, ἔπεται δὲ ἡ φιλολογία καὶ μετ' αὐτὴν ἡ νομική, καὶ τελευταῖαι ἡ ἰατρική καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, αἱ κυρίως ἐπιστῆμαι μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἐμπειρῆαι τῆς ὕλης.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ σχέσις καὶ θέσις τῆς Θεολογίας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστῆμας· πλείω δὲ περὶ ταύτης ἐροῦμεν ἐν τοῖς στοιχείοις τῆς Θεολογικῆς ἐπιστήμης.

γ. Ἀνακεφαλαίωσις καὶ συμπέρασμα.

Ἡ μὲν τοίνυν ὑγιῆς φιλοσοφία ἐπιγινώσκει αἰτίαν καὶ σκοπὸν ἡμῶν ἀνευρίσκει τὸν Θεόν, τὸ μόνον πάνσοφον πανάγαθον καὶ παντοδύναμον καὶ διὰ ταῦτα ἀπολύτως μακάριον ὄν, τὸ πλάσαν ἡμᾶς, ἵνα ὅμοιοι αὐτῷ, ἅγιοι καὶ δίκαιοι, γενώμεθα καὶ οὕτω μέτοχοι τῆς ζωῆς καὶ μακαριότητος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων ἀδυνατοῦμεν πληρῶσαι τὸν προορισμὸν ἡμῶν τοῦτον· καὶ ἐνταῦθα ἵσταται ἡ φιλοσοφία μὴ δυναμένη ἐξηγήσαι τὴν αἰτίαν τῆς ἀδυναμίας καὶ διαφορᾶς ἡμῶν, δι' ἣν ἀποτυγχάνομεν τοῦ προορισμοῦ ἡμῶν. Ἡ δὲ Θεολογία ἐξηγεῖ καὶ συμπληροῖ ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως τὴν αἰτίαν τῆς ἀδυναμίας ἡμῶν ταύτης καταδεικνύουσα ὅτι ἡ προπατορική ἀμαρτία διακόψασα τὴν κοινωνίαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ στερήσασα οὕτως ἡμᾶς τῆς ἀπαραιτήτου πρὸς τὴν ὁμοίωσιν τῷ Θεῷ χάριτος αὐτοῦ καὶ ἔξαχρειώσασα τὸν νοῦν καὶ τὴν θέλησιν καὶ τὸ αἶσθημα ἡμῶν περιήγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ κατορθῶσαι τὸ ἀγαθόν, ἣν πάλιν αὐτὸς ὁ Θεὸς ἤρε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ, ὅστις πληρώσας διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ τὴν ποινὴν τῆς ἀμαρτίας, κατέστησε δυνατὴν πάλιν τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν καὶ

ένωσιν, ἣτις γίνεται καὶ κατορθοῦται ἐν μὲν τῷ παρόντι βίῳ διὰ τῆς πίστεως ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, ἃς γεννᾷ καὶ ἐνισχύει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἢ προσευχὴ καὶ τὰ μυστήρια, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι βίῳ τελέως διὰ τῆς τελείας ἀγάπης.

Ἴδου ἐν ὀλίγαις λέξεσι τὸ περιεχόμενον τῆς ὑγιουῶς φιλοσοφίας καὶ τῆς Θεολογίας.

Μόνος τῶν ὄντων ὁ Θεὸς μέτρον χρημάτων ἀπάντων καὶ οὐχ' ὁ μύρμηξ καὶ σκώληξ ὡς ἐν τῇ μωρίᾳ καὶ οἴησει αὐτοῦ φαντάζεται. Οὐδὲν γὰρ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν ἄνευ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός; τοῦ ἡλίου τῶν πνευμάτων, ἔς φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον, καὶ τοῦτο δι' ὠραιότητος εἰκόνας κατέδειξεν ὁ θεὸς Πλάτων ἐν τέλει τοῦ 5'. βιβλίου τῆς πολιτείας λέγων ἐπὶ λέξεως.

« Ἀφ' οὖν, ἦν δ' ἐγώ, ἐννεόηκας τὸν τῶν αἰσθήσεων δημιουργὸν ὅσω πολυτελεστάτην τὴν τοῦ ὄραν τε καὶ ὀραῖσθαι δύναμιν ἐδημιούργησεν; Οὐ πάνυ, ἔφη. Ἀλλ' ὧδε σκόπει· ἔστιν ὅτι προσδεῖ ἀκοῆ καὶ φωνῆ γένους ἄλλου εἰς τὸ τὴν μὲν ἀκούειν, τὴν δὲ ἀκούεσθαι, ὃ εἰ μὴ παραγένηται τρίτον, ἢ μὲν οὐκ ἀκούσεται, ἢ δὲ οὐκ ἀκουσθήσεται; Οὐδενός, ἔφη. Οἶμαι δέ γε, ἦν δ' ἐγώ, οὐδ' ἄλλαις πολλαῖς, ἵνα μὴ εἶπω ὅτι οὐδεμιᾶ, τοιούτου προσδεῖ οὐδενός. ἢ σύ τινα ἔχεις εἰπεῖν; Οὐκ ἔγωγε, ἦ δ' ὅς. Τὴν δὲ τῆς ὄψεως καὶ τοῦ ὀρατοῦ οὐκ ἐννοεῖς ὅτι προσδεῖται; Πῶς; Ἐνούσης περὶ ἐν ὀμμασιν ὄψεως καὶ ἐπιχειροῦντος τοῦ ἔχοντος χρῆσθαι αὐτῇ, παρουσίας δὲ χροῶς ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ παραγένηται γένος τρίτον ἰδίᾳ ἐπ' αὐτὸ τοῦτο πεφυκός, οἶσθα, ὅτι ἢ τε ὄψις οὐδὲν ὄψεται τὰ τε χρώματα ἔσται ἀόρατα. Τίνος δὴ λέγεις, ἔφη, τούτου; Ὁ δὴ σὺ καλεῖς, ἦν δ' ἐγώ, φῶς. Ἀληθῆ, ἔφη, λέγεις. Οὐ σμικρᾶ ἄρα ἰδέα ἢ τοῦ ὄραν αἰσθησις καὶ ἢ τοῦ ὀραῖσθαι δύναμις τῶν ἄλλων ξυζεύξεων τιμιωτέρῳ ζυγῷ ἐζύγησαν, εἴπερ μὴ ἄτιμον τὸ φῶς. Ἀλλὰ μήν, ἔφη, πολλοῦ γε δεῖ ἄτιμον εἶναι.

XIX. Τίνα οὖν ἔχεις αἰτιάζεσθαι τῶν ἐν οὐρανῷ θεῶν

τούτου κύριον, εὖ ἡμῖν τὸ φῶς ὄψιν τε ποιεῖ ὁρᾶν ὃ τι κάλλιστα καὶ τὰ ὀρώμενα ὁρᾶσθαι; "Ὀνπερ καὶ σύ, ἔφη, καὶ οἱ ἄλλοι· τὸν ἥλιον γὰρ δῆλον ὅτι ἐρωτᾶς. "Ἀρ' εὖν ὧδε πέφυκεν ὄψις πρὸς τοῦτον τὸν θεόν; Πῶς; Οὐκ ἔστιν ἥλιος ἢ ὄψις οὔτε αὐτὴ οὔτε ἐν ᾧ ἐγγίγνεται, ὃ δὴ καλοῦμεν ὄμμα. Οὐ γὰρ εὖν. "Ἄλλ' ἡλιοειδέστατόν γε οἶμαι τῶν περὶ τὰς αἰσθήσεις ὀργάνων. Πολύ γε. Οὐκοῦν καὶ τὴν δύναμιν, ἣν ἔχει, ἐκ τούτου ταμειωμένην ὥσπερ ἐπίρρυτον κέκτηται; Πάνυ μὲν εὖν. "Ἀρ' εὖν οὐ καὶ ὁ ἥλιος ὄψις μὲν οὐκ ἔστιν, αἴτιος δ' ὧν αὐτῆς ὁρᾶται ὑπ' αὐτῆς ταύτης; Οὕτως, ἦ δ' ὅς. Τοῦτον τοίνυν, ἣν δ' ἐγώ, φάναι με λέγειν τὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκγονον, ὃν τὰγαθὸν ἐγέννησεν ἀνάλογον ἑαυτῷ, ὃ τι περ αὐτὸ ἐν τῷ νοητῷ τόπῳ πρὸς τε νοῦν καὶ τὰ νοούμενα, τοῦτο τοῦτον ἐν τῷ ὁρατῷ πρὸς τε ὄψιν καὶ τὰ ὀρώμενα. Πῶς; ἔφη· ἔτι διελθέ μοι. "Ὀφθαλμοί, ἣν δ' ἐγώ, οἶσθ' ὅτι, ὅταν μηκέτι ἐπ' ἐκεῖνά τις αὐτοὺς τρέπη, ὧν ἂν τὰς χροᾶς τὸ ἡμερινὸν φῶς ἐπέχη, ἀλλὰ ὧν νυκτερινὰ φέγγη, ἀμβλυώττουςί τε καὶ ἐγγύς φαίνονται τυφλῶν, ὥσπερ οὐκ ἐνούσης καθαρᾶς ὄψεως; Καὶ μάλα ἔφη. "Ὅταν δέ γ', οἶμαι, ὧν ὁ ἥλιος καταλάμπη, σαφῶς ὁρῶσι, καὶ τοῖς αὐτοῖς τούτοις ὄμμασιν ἐνούσα φαίνεται. Τί μὴν; Οὕτω τοίνυν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὧδε νόει· ὅταν μὲν, εὖ καταλάμπει ἀλήθειά τε καὶ τὸ ὄν, εἰς τοῦτο ἀπερείσθηται, ἐνόησέ τε καὶ ἔγνω αὐτὸ καὶ νοῦν ἔχειν φαίνεται· ὅταν δὲ εἰς τὸ τῷ σκότῳ κεκραμένον, τὸ γιγνόμενόν τε καὶ ἀπολλύμενον, δοξάζει τε καὶ ἀμβλυώττει ἄνω καὶ κάτω τὰς δόξας μεταβάλλον καὶ ἔοικεν αὖ νοῦν οὐκ ἔχοντι. Ἔοικε γάρ. Τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γιγνωσκομένοις καὶ τῷ γιγνώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδόν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθι εἶναι, αἰτίαν δ' ἐπιστήμης εὖσαν καὶ ἀληθείας ὡς γιγνωσκομένης μὲν διανοοῦ, οὕτω δὲ καλῶν ἀμφοτέρων ὄντων, γνώσεώς τε καὶ ἀληθείας, ἄλλο καὶ κάλλιον ἔτι τούτων ἡγούμενος αὐτὸ ὀρθῶς ἡγγίσει· ἐπιστήμην δὲ καὶ ἀλήθειαν, ὥσπερ

ἐκεῖ φῶς τε καὶ ὄψιν ἡλιοειδῆ μὲν νομίζειν ὀρθόν, ἥλτον δὲ ἡγεῖσθαι οὐκ ὀρθῶς ἔχει, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀγαθοειδῆ μὲν νομίζειν ταῦτ' ἀμφοτέρω ὀρθόν, ἀγαθὸν δὲ ἡγεῖσθαι ὁπότερον αὐτῶν οὐκ ὀρθόν, ἀλλ' ἔτι μειζόνως τιμητέον τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔξιν. Ἀμύχανον κάλλος, ἔφη, λέγεις, εἰ ἐπιστήμην μὲν καὶ ἀλήθειαν παρέχει, αὐτὸ δ' ὑπὲρ ταῦτα κάλλει ἐστίν· οὐ γὰρ δῆπου σύ γε ἡδονὴν αὐτὸ λέγεις. Εὐφήμει, ἦν δ' ἐγώ· ἀλλ' ὧδε μάλλον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἔτι ἐπισκόπει. Πῶς; Τὸν ἥλιον τοῖς ὀρωμένοις οὐ μόνον, οἶμαι, τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι δύναμιν παρέχειν φήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γένεσιν καὶ αὔξην καὶ τροφήν, οὐ γένεσιν αὐτὸν ὄντα. Πῶς γάρ; Καὶ τοῖς γινωσκομένοις τοίνυν μὴ μόνον τὸ γινώσκεισθαι φάναι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι τε καὶ τὴν οὐσίαν ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβεία καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ἡμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου φανερωθέντος δὲ νῦν διὰ τε γραφῶν προφητικῶν κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος ΜΟΝΩ ΣΟΦΩ ΘΕΩ διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἀμήν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΝ ΤΟΥ 1889

Ἄριθ. 1581

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

1889—1581.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006